

OM STRAFFSKALOR

Skriftligt arbete i straffrätt

Handledare: Docent Nils Jareborg

MARIA LUNABBA, Norr1.

HT 1983

Till min kära Ammo!

Denna uppsats har blivit
väl godkänd tack vare Din
hjälps med korrekturläsning
och det stöd jag fått av Dig,
både i form av uppsmuntran
och "karamellpengar"!

Tack Ammo!

(Maria)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING		Sid
I	INLEDNING	1
	1. Syfte	1
	2. Disposition	1
II	DEFINITIONER	2
	1. Frihetsstraff	2
	2. Straffskala	2
	3. Latitudsystemet	2
III	HISTORIK	3
	1. Utlandet	3
	1.1 Utlandet fram till 1700-talet	3
	1.2 Upplysningstiden	4
	1.3 1800-talet	4
	2. Sverige	5
	2.1 Landskapslagarna	5
	2.2 Den kyrkliga straffrätten	6
	2.3 Fram till 1734 års lag	6
	2.4 1734 års lag	7
	2.5 Gustav III:s reformer	10
	2.6 1800-talet	10
	2.6.1 Lagcommittén	10
	2.6.2 Lagberedningen & Lagutskottet	14
	2.6.3 1864 års Strafflag	16
	2.6.4 Argumentering för och emot införandet av straffskalor på 1800-talet	17
	2.6.5 De tidigare partiella reformerna	19
	2.6.5.1 Något om Thyréns principer	19
	2.6.6 De senare partiella reformerna	21
	2.6.7 1953 års förslag till brottsbalk	21
	3. Finland	21
IV	OM STRAFFSKALOR	25
	1. Distinktionen obestämda och bestämda straff	25
	1.1 Absolut obestämda och relativt obestämda straffenligt Humbla	25
	1.1.1 De relativt obestämda straffens omväxlande former	25
	1.2 Absolut bestämda och relativt bestämda straff	26
	1.2.1 Latitudsystemet	26
	1.2.2 Det franska systemet av relativt bestämda lagar	27
	1.3 Val av straffarter vid relativt bestämda straff	27
	2. Konstruktion av straffskalor	28
	2.1 Inriktning på alla fall	28
	2.2 Inriktning på majoriteten av fall	29
	2.3 Inriktning på normalfall	29
	3. Distinktionen försvårande/förmildrande omständigheter och straffskärpande/straffminskande omständigheter	31
	3.1 Försvårande och förmildrande omständigheter	31
	3.2 Straffskärpande och straffminskande omständigheter	32
	3.3 Straffmättningsgrunder i strafflagarna	33
	3.3.1 De nya finska straffmättningsreglerna	34

4.	Straffskalornas utseende vid gradindelning av brott	35
4.1	Mellanrum (språng)	36
4.2	Kant i kant (tangerar)	36
4.3	Överlappning (ingriper)	37
5.	Det finska förslaget om att grovhetsgradera straffstad- gandena genom att införa typstraffskalor	37
V	STRAFFSKALORNAS OMFÄNG	40
1.	Straffskalornas rättsliga betydelse vid tillämplighet av vissa processuella regler	40
1.1	Domförhet	40
1.2	Häktning	40
1.3	Gripande	41
1.4	Reseförbud	41
1.5	Beslag	41
1.6	Kroppsvisitation och kroppsbesiktning	42
1.7	Husrannsakan	42
1.8	Telefonavlyssning	43
1.9	Sammanfattning	43
2.	Straffskalornas rättsliga betydelse för preskriptions- tidens längd	43
2.1	Preskription av brott då åtal ej väckts	43
2.2	Total preskription	44
2.3	Preskription av ej verkställt straff	44
2.4	Preskription av ådömda böter	45
2.5	Sammanfattning	45
3.	Straffskalornas rättsliga betydelse vid användning av summariska förfaranden	45
3.1	Strafföreläggande och föreläggande av ordningsbot	46
3.2	Strafforder	46
4.	Straffskalornas rättsliga betydelse vid utnyttjande av rapporteftergift och åtalseftergift	46
4.1	Åtalseftergift	46
4.2	Rapporteftergift	47
5.	Straffskalornas rättsliga betydelse vid ansvar för med- verkan enligt svensk specialstraffrätt	47
6.	Straffskalornas rättsliga betydelse vid användandet av villkorlig dom och skyddstillsyn	48
6.1	Villkorligt straff enligt finsk rätt	49
7.	Straffskalornas rättsliga betydelse enligt den lag som gällde 1864 i Sverige	49
7.1	Processuella regler	49
7.1.1	Domförhet	49
7.1.2	Häktning	49
7.1.3	Gripande	50
7.1.4	Kroppsvisitation, husrannsakan m m	50
7.2	Preskriptionstidernas längd	50
7.3	Sammanfattning	51
8.	Sammanfattning	51
VI	SLUTKOMMENTAR	52
	FÖRKORTNINGAR	53
	LITTERATURFÖRTECKNING	54

I INLEDNING

Främst inom straffrättens, men även inom processrättens område, träffar man ofta på orden straffskalor, strafflatituder och andra liknande uttryck. Sällan reflekterar man dock över vad dessa uttryck innebär, vad som ligger bakom dem, eller vad dessa kan föra med sig.

1. Syfte

Syftet med denna uppsats är inte att ge uttömmande svar och lösningar på de frågor och problem, som uppkommer vid behandling av ämnet straffskalor. Syftet är att försöka ge en översiktlig bild och presentation av ämnet straffskalor.

2. Disposition

Först definieras de viktigaste uttrycken som genomgående används i uppsatsen, därpå följer en historisk överblick av frihetstraffens och latitudsystemets införande. Kapitel IV kallas "Om straffskalor" och behandlar bl a konstruktion av straffskalor. I följande kapitel behandlas straffskalornas rättsliga betydelse vid sidan av möjligheten att bestämma straffets storlek.

II DEFINITIONER

1. Frihetsstraff

Med uttrycket frihetsstraff förstår man i dess vidaste bemärkelse, alla straff, som medför en inskränkning i en persons göranden och låtanden. I uttrycket ryms också villkorlig frigivning, landsförvisning och konfinitionsförbud (förbud att lämna viss ort)¹. Den vanligaste betydelsen idag är väl förlust av friheten genom inneslutning inom därför ägnade anstalter och områden, s k fängelsestraff, men även skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.

2. Straffskala

En straffskala är en skala, som för varje brott anger en latitud, inom vilken domstolen har att för brottet bestämma en viss kvantitet av en viss straffart. En straffskala kallas även straffsats, straffram eller strafflatitud².

3. Latitudsystemet

Latitudsystemet, kallas i en mera inskränkt bemärkelse, det system, enligt vilket lagen ställer till domarens förfogande ett antal straff, emellan vilka han har att välja vid bestraffandet av ett brott, som hör till den ifrågavarande brottsarten, utan att lagen ger företräde åt något straff framför andra³. Latitudsystemet är ett system där man indelar brotten i olika svårhetsgrader.

1 Hagströmer: Svensk straffrätt s 388

2 Strahl: Påföljder för brott s 41

3 Hagströmer: Svensk straffrätt s 383

III HISTORIK

För att kunna förklara straffskalornas och latitudsystemets uppkomst, måste man se när frihetsstraffen har införts i strafflagstiftningen. Jag omnämner i stora drag när frihetsstraffen kommit i användning, samt när latitudsystemet införts, eftersom man kan säga att latitudsystemet har sitt ursprung i att man började använda frihetsstraff i stället för kroppsstraff och dödsstraff.

1. Utlandet

1.1 Utlandet fram till 1700-talet

Lika lite som i Sverige, intog i äldre tider frihetsstraffen någon plats i de utländska straffsystemen. I stället användes kroppsstraff, såsom spö- och risstraff, dödsstraff, landsförvisning, samt penningböter⁴. Men straffen var ej alltid bestämda, utan ofta överlämnades det till domarens godtycke vilket straff brottslingen skulle dömas till.

I den romerska rätten förekommer frihetsstraffen endast på ett fåtal ställen som straff. Fängelserna tjänade i stället som förvaringsplats för människor. Inte heller i den gammalgermanska straffrätten förekommer frihetsstraff i egentlig mening, utan endast under formen trädedom. Inom den kanoniska rätten däremot fick frihetsstraffen tidigt en stor betydelse. Ursprungligen omfattade denna straffart endast andliga förseelser i ämbetet, men så småningom även ämbetsförbrytelser. Frihetsstraffen bestod dels av inspärning i kloster (*destrusio in monasterium*), dels i särskilda straffanstalter (*decanica, decaneta*). Senare under medeltiden började även ett stort antal lekmannaförbrytelser falla under den kyrkliga straffrätten. Inom den världsliga straffrätten, särskilt i städerna, blev under medeltiden frihetsstraffen allt vanligare, men då oftast som förvandlingsstraff för människor som t.ex. ej hade möjlighet att betala ådömda böter.

På 1500-talet kan man säga att de egentliga straffanstalterna, de s.k. tukthusen infördes, i England och Holland. Dessa användes emellertid först som förvaringsplats för tiggare, zigenare och andra hemlösa, för att först efter en viss tid även förbrytare började förpassas dit⁵.

4 Hagströmer: Svensk straffrätt s 389

5 Hagströmer: Om frihetsstraffen s 2 ff

I flera århundranden förekom frihetsstraffen endast för obetydligare brott, begångna av fattigt folk, som ej förmådde betala sina böter. Så länge man använde sig av dödsstraff, stympningar och annan misshandel som straff, kom aldrig frihetsstraffen till någon större användning. Ovannämnda straffarter var ju dessutom mycket "billigare", jämfört med frihetsstraffet med alla dess kostnader⁶.

1.2 Upplysningstiden

Under upplysningstiden reagerade man, främst i Frankrike, men även i Tyskland, mot lagarnas obestämdhet. Det var överlämnat åt domaren att godtyckligt bestämma straffet efter omständigheterna i varje enskilt fall. Detta medförde ett omfattande missbruk, som man försökte förhindra genom att stifta en ny lag, Code Pénal 1791, med absolut bestämda straff⁷. Därpå följde en lag år 1795 "Code des Délits et des Peines". Dessa två lagar reformerade den franska straffrätten totalt. De kvalificerade dödsstraffen ersattes med enkla straff och kroppsstraffen ersattes av ett fullständigt system av frihetsstraff⁸.

John Howard⁹ /beskriver i sitt verk "The state of the prisons", fängelsestraffets verkningar, fängelsernas fel och brister, fångarnas psykiska och fysiska lidanden m m. P. g. a. Howards arbete uppstod så småningom flera rörelser, som ville införa ett mänskligare fängelsestraff. Nämnas kan Philadelphia-rörelsen eller cellsystemet och Auburnskasystemet eller tystnadssystemet. Båda dessa system uppstod i Amerika, men spreds snabbt till Europa^{10, 11}.

1.3 1800-talet

Med de nya lagarna i Frankrike följde emellertid lika svårartade problem, som man hade haft tidigare, varför man återigen stiftade en ny lag, Code Pénal 1810. I denna lag behölls absolut bestämda straff endast för de grövsta brotten, för de övriga stadgades en viss latitud. Ett system av relativt bestämda strafflagar utvecklades för första gången. Det åsyftade målet vanns ej heller denna gång, eftersom straffen i allmänhet var för stränga. Man stiftade således ytterligare en ny lag 1832, där syste-

6 Hagströmer: Svensk straffrätt s 389
 7 Assarsson, Svensk straffrätt s 21
 8 Hagströmer: Om frihetsstraffen s 39
 9 The State of prisons in England and Wales with preliminary observations and an account of some foreign prisons, Warrington, 1777
 10 Hagströmer: Om frihetsstraffen s 6 ff
 11 Festskrift tillägnad Wilhelm Lundstedt s 18 ff

met vidareutvecklades i positiv riktning. Genom denna lag genomfördes det franska systemet med relativt bestämda straff¹² (se kap IV 1.2.2).

Systemet med frihetsstraff och straffskalor infördes under 1800-talet i de flesta länders strafflagstiftning. Systemet med straffskalor vann egentligen först inslag i den preussiska strafflagen 1794, "Das Allgemeine Landsrecht". Straffen i denna lag ansågs dock för stränga för att kunna motsvara den nya tidens förväntningar. Många strafflagar följde den preussiska genom att införa det sk latitudsystemet. Som exempel kan nämnas den bayerska strafflagen av år 1813. Latituderna i denna lag ansågs dock vara så trånga, att domaren ej hade möjlighet att välja ett rättvist straff. Man anser att det i detta fall var Feuerbachs ensidiga uppfattning om avskräckningsprincipen, som bidrog till att latitudernas gränser blev för trånga. Avståndet mellan straffens maximum och minimum utgjordes oftast av endast fyra år. I de flesta tyska lagar fanns flera slag av frihetsstraff, ibland ända upp till fem olika. Dessa kunde utdömas ända från en dag till livstidsfängelse¹³.

I de lagar som följde kan man märka att straffskalorna vidgats betydligt, detta eftersom man ansåg att större hänsyn borde tagas till omständigheterna och till själva gärningsmannen.

2. Sverige

2.1 Landskapslagarna

I landskapslagarna utgjorde böter egentligen det enda existerande straffet. Det var närmast den enskilde målsägandens sak, ifall han ville ha upprättelse, och då genom bötesstraffet. Ifall gärningsmannen ej kunde böta eller om brottet var såpass grovt, hade målsägande rätt att gripa och fängsla förbrytaren. Ibland kunde t o m förbrytare förbli hos målsäganden som slav¹⁴.

I Kristoffers landslag (1608 års redaktion) samt i Stadslagen fanns följande straffarter uppställda: livsstraff, kroppsstraff, böter samt skamstraff. I landslagen upptogs även fridlöshet. I lagarna gjorde man skillnad mellan pænæ legitimæ och pænæ arbitratæ. Alla ovannämnda straff hörde till den första gruppen. Dessa straff var i lagen bestämda både till art och mått¹⁵.

12 Assarsson: Svensk straffrätt s 22 f

13 Humbla: Om obestämda strafflagar s 53 ff (se även Hagströmer s 59 ff)

14 Hagströmer: Om frihetsstraffen s 111

15 Olin: Minnesskrift tillägnad 1734 års lag s 424 ff

Enligt Västman Lagen ägde Konungens länsman förvara den gripne misstänkte "i iarn oc hæptu" å Konungens gård tills dom fallit och böterna erlagts eller tills det urbota straffet kunde gå i fullbordan. Detta var dock ej ett straff i egentlig mening, ännu mindre ett frihetsstraff¹⁶.

Som vi märker av det ovan anförda fanns ej något straff, som kan kallas frihetsstraff under landskapslagarnas tid.

2.2 Den kyrkliga straffrätten

Det är egentligen i den kyrkliga straffrätten man för första gången använder sig av frihetsstraff i Sverige. Detta straff användes endast för präster och andra kyrkliga tjänare¹⁷, medan i utlandet även lekmän omfattades av den kyrkliga straffrätten¹⁸.

2.3 Fram till 1734 års lag

Den första användningen av frihetsstraff inom den världsliga straffrätten finner man i Wisby Stadslag, samt i gårdsrätterna. Enligt dessa lagar skulle den som ej kunde betala sina ådömda böter "sitta i stadens häkte" och åtnjuta endast vatten och bröd eller "ligga i tornet eller kistan och äta vatten och bröd". Det var dock ej förlusten av friheten, som gav karaktär åt dessa straff, utan det att brottslingen endast fick vatten och bröd. I krigsartiklarna på 1500-talet började fängelse, häkte och arrest utan tillsats av svältstraffet förekomma.

Ännu i straffförordningen från 1653 fanns ej fängelsestraffet intaget. Man kan dock anta att det i praktiken ändå blivit ett ofta använt straffmedel. Det är först under 1600-talets senare hälft, som man påträffar fängelsestraffet i lagarna. I ovannämnda straffordning påträffas straffarbete för första gången, men då oftast som förvandlingsstraff. Brottslingen skulle "slås i järn och arbeta för brått sin". I slutet av 1600-talet förekom straffarbete under den form, som det funnits kvar in i senare tider, t ex. "arbete å fästning". Kvinnor däremot sattes i tukthus, som också kallades rasphus eller spinnhus¹⁹.

16 Hagströmer: Om frihetsstraffen s 112

17 a a s 112

18 a a s 3

19 a a s 113

Som tidigare nämnts kan landsförvisningsstraffet räknas till frihetsstraffen. Landsförvisning användes från slutet av 1500-talet som självständigt straff i förening med förlust av arv och gods, samt av innehavande ämbete eller tjänst. Från början av 1600-talet användes landsförvisning för brott rörande "avfall från vår kristeliga tro till den påviska avguden" samt "gemenskap med Konung Sigismunds i Påländ och hans medhållare". Sedan Sverige blev en stormakt, började även deportationsstraffet att användas. Enligt Stadslagen skulle förvisning från staden ådömas den som t ex förövat tillgreppsbrott, som ej medförde livsstraff. Denna typ av straff kallas relegationsstraff²⁰.

Tidslängden för frihetsstraffen, som omedelbart skulle ådömas, var endast undantagsvis utsatt i vederbörande författning under denna tid. I regel var bestämmandet därav överlämnat åt domstolen, som i sin tur överlät avgörandet åt en exekutiv myndighet²¹.

Här ett exempel på obestämdheten i straffstadganden: Plakatet den 4 maj 1664 emot otillbörliga excesser och bedrifter i Stockholm.

§ 1 ...kastas i fängelse och spisas med vatten och bröd efter som hans brott av domaren skattas hava förtjänat och förargelsen mediterat²².

Så småningom började man vid bestämmande av straffsatserna uppställa en strafflatitud i de nya författningarna, i stället för fixa straff. Stadgan om eder och sabbatsbrott den 2 oktober 1665 föreskrev, att den, som gjorde sig skyldig till sådant brott, varom i stadgan var fråga, skulle dömas till vissa böter, eller om han brukades i någon tjänst, till förlust av halva årslönen, men andra gången till ansevärdare och svårare böter eller till sin tjänsts förlust till en tid eller helt och hållet eller ock till fängelse, arbete eller annat lika arbiträrt straff efter pensionens kondition, villkor, ålder och förmögenhet och statens rätta beskaffenhet²³.

2.4 1734 års lag

I 1734 års lag påträffar vi frihetsstraffen i den form, som de utvecklats till under de tidigare århundradena. I lagen förekommer således fängel-

20 Olin: Minnesskrift tillägnad 1734 års lag s 815

21 a a s 839

22 a a s 839 anm 2

23 a a s 840

se med eller utan vatten och bröd, samt straffarbete. I lagen träffar man dock inte på uttrycket straffarbete, utan det kallas utan åtskillnad i sak "arbete wid någon Konungens Fästning", "arbete wid Konungens Slott eller Fästning", "arbete wid Konungens Fästning eller Smidia". Straffarbetet kunde utdömas på ett, tre eller tio år eller behaglig tid. Men någon allmän bestämmelse på vilken tid straffarbete skulle utdömas fanns ej. Straffarbete kunde utdömas såsom ensamt straff eller som tillägg till en annan bestraffning, men straffarten fick dock större betydelse som benådningssstraff, då dödsstraff ansågs vara för strängt. Fängelsestraffet utdömdes på fyra till tjugoåtta dagar, endera som omedelbart straff eller som förvandlingsstraff. För vissa straff var straffets tidslängd utsatt i straffbestämmelserna, och i de fall då någon tidsbestämmelse ej var utsatt fick straffet bestämmas till minst fyra dagar och högst tjugoåtta²⁴.

1734 års lag innehåller inga generella regler om vare sig frihetsstraffens inbördes förhållanden eller de tidsmått, i vilka de kunde utmätas.

Här följer exempel först på bestämda och sedan på obestämda straffregler i 1734 års lag.

II. CAP.

Om truldom och vidskepelse.

1. §.
Hvar som brukar truldom, och skadar annan til "kropp eller egendom, och varder med fulla skiäl "thertil vunnen; miste lifvet. Får någor död ther "af; så skal man steglas, och kona halshuggas, och "i båle brännas. Hafver man låtit trulkari thet giöra, "eller hulpit til, at then gierning fullkomna; vare "lag samma."

2. §. Far någor med spådom, signeri eller an- nor vidskepelse; böte första gången tijo daler, eller mera, til fyratijo daler, alt som brottet är til, eller fitte i hächte vid vatn och bröd. Gör han thet an- nan gång; böte dubbelt. Söker någor råd eller bot hos signare eller spåmän; böte fem daler, eller mera, til tiugu daler, som brottet är til, eller plichte med fängelse vid vatn och bröd.

4. §. Nu hafver man ej the skäl, themed han tiltror sig kunna binda then brotliga til gierningen eller uplåtet; så skal han med all varsamhet, och utan at nämna personen, gifva Konungen, eller någon thes Embetsman, genaft redeliga tilkänna alla the omständigheter, som honom kunniga äro, at fahran må förekommas, och stemplingen utletas. Försummar han thet; plichte, efter som hans brott prøves vara. Nämner han någon viss man, och kan then ej öfvertygas; straffes som faken och omständigheterne äro.

3. §. Varder någon med falskt mynt bedragen, och äntå han sådant märkt, gifver thet sedan til en annan ut; plichte med fängelse efter omständigheterna, och rätte skadan up.

5. §. "Hvar som i ondt uplåtet dichter, eller "sprider kring landet ut, lögner och falska rychten, "the ther röra Rikets säkerhet, eller kommer ther- "med almänt buller och oväsende åståd; misse lifvet, "eller straffes med landsflycht, spö, eller fängelse, "efter som brottet är til."

XII. CAP.

Om mord och nidingsverk.

1. §. **D**räper man, eller qvinna, annan förfäteliga och i löndom; varde mördaren halshuggen, mannen steglad, och qvinnan i båle bränd.

3. §. Tager man annan fast med våld, rifver ut ögon, eller slår ut tänder, skär af tungan, näsan, eller annan lem; hafve förverkadt lif sitt.

2.5 Gustav III:s reformer

Den moderna straffrättens ursprung finner vi i den straffrättsideologi som utformades av upplysningstidens män. Gustav III, påverkad av Montesquieu, Voltarie och Beccaria, genomförde för den tiden stora reformer bl a genom lagstiftningen av år 1779. Den innebar bl.a. avskaffandet av dödsstraffet vid ett stort antal brott, samt en ökad användning av frihetsstraffen²⁵. Han hade för avsikt att upphäva dödsstraffet, för alla brott utom de absolut grövsta, men han lyckades ej helt genomdriva sina avsikter. Dessutom upphävde han straffet för trolldom som sådant, samt även tortyren reellt²⁶.

2.6 1800-talet

I början av 1800-talet, närmare bestämt 1811, upptogs arbetet med en lagrevision i upplysningstidens anda, genom tillsättandet av Lagkommittén²⁷. Påbörjandet av en lagrevision var aktuell, eftersom det efter statsvälva-ningen 1809 väckts många motioner i riksdagens olika stånd angående en lagrevision²⁸. Man hade klart för sig att frihetsstraffen måste bilda straffsystemets kärna.

2.6.1 Lagkommittén

År 1832 framlade Lagkommittén sitt utarbetade förslag till "Allmän Criminallag jämte Motiver". Enligt Ivar Agge, präglades förslaget av klarhet, måttfullhet och ett uppenbart humant och liberalt patos i sitt hänsynstagande till brottsligens människovärde och de olika straffmedlens förenlighet med den allmänna rättskänslans krav²⁹.

Här ger jag exempel på de viktigaste paragraferna i lagförslaget:

2 kapitlet

Om straff och deras verkställighet

1 §

Straffarter i allmänhet äro:

1. Lifsstraff

2.)

3.) Straffarbete i fem grader

25 Agge: Straffrättens allmänna del s 82

26 Antell: Sveriges rikes lagar s VIII

27 Agge: Straffrättens allmänna del s 83

28 Antell: Sveriges rikes lagar s XI

29 Agge: Straffrättens allmänna del s 86

4.)
5.) Straffarbete i fem grader
6.)
7. fängelse
8. böter

Dessa straffarter anses i förhållande till hwarandra, swårare eller lindrigare, efter den ordning, hwarvid upptagne äro.

5 §

Straffarbete är:

Första grad, på lifstid

Andra grad, från nio till och med tolf år

Tredje grad, från sex till och med nio år

Fjerde grad, från tre till och med sex år

Femte grad, från och med sex månader till och med tre år.

13 §

Fängelsestraff användes på ett af följande sätt:

1. såsom enkelt fängelse
2. såsom ensligt fängelse, eller
3. såsom fängelse wid watten och bröd

21 §

Enkelt fängelse må ej åläggas under tolf dagar, utom i det fall, som i 30 § sägs; ej heller öfwer etthundra åttio dagar

22 §

Ensligt fängelse ådömes på minst sex, och högst nittio dagar. Det verkställes sålunda, att fången, under hela den fängelstid, som ådömd är, om den ej öfwerstiger sex dagar, och eljest hwarje sex dagar å rad, med lika många dagars afbrott mellan hwargång, hålles innesluten i enrum utan selsättning.

23 §

Fängelse wid watten och bröd ådömes på minst tre, och högst fyratiofem dagar. Det verkställes sålunda, att fången, under hela den fängelsetid, som ådömd är, om den ej öfwerstiger fem dagar, och eljest hwarje fem dagar å rad, med lika många dagars afbrott emellan hwargång, njuter endast watten och bröd, hwaraf dock så mycket honom tilldelas, att han ej till helsan men lider³⁰.

Här följer några citat ur Motiver till Förslag till Allmän Criminallag.

"Commiteen har wid uppgörandet av lagförslaget sökt, avskilja de fall, i hwilka det bör ankomma på Domaren att efter omständigheterna pröfwa graden af brottets straffbarhet, och dem, för hwilka gradationer i straffbarheten bort bestämdt utsätts".

"När man besinnar, att lagstiftningen blott behandlar en gärning i dess största allmänlighet, och ej heller kan göra afseende å den af henne okända felande individens särskilda beskaffenhet: att gerningen in concreto deremot tillhör Domarens behandling, och endast han är i tillfälle att taga kännedom om brottsligens individuela beskaffenhet: att de grunder, hwarefter straffbarhet rätteligen bör mätas, äro dels objectiva eller sådane, hwarwid den af gerningen orsakade skadan eller faran afses, dels subjectiva, hwarvid uppsåtets eller viljans mindre eller större ond-ska, eller graden af straffbar försummelse, vårdslöshet eller oförsigtighet skall bedömas: att en gernings följder i den yttre eller sinne-werlden oftast bero af en mängd omständigheter, som hwilkas inflytelse ej förut kunnat beräknas; och att i synnerhet wiljans och uppsåtets beskaffenhet kan nästan i oändlighet variera; så torde man finna, huru högst stämpligt, och till följdén orättvist, försöket att i lagen med aritmetisk nogrannhet i allmänhet bestämma absoluta straff å brott skulle blifwa"³¹.

Man nämner ett maxim som blivitt uttryckt i den österrikiska lagstiftningen, som godkänts av senare lagstiftningar och även Commiteen.

"Då skiljaktigheten af de omständigheter, hwarigenom ett brott förstöras eller förringas, icke medgifwer att straffmättet för hwarje särskilt fall i lagen bestämdt uttryckes, så warder, wid hwarje slag af brott, endast den kortaste eller längsta tidrymd fastställd, inom hwilken straff-tiden efter brottets beskaffenhet skall afmätas".

Commiteen ansåg vidare, att för att få ett rättvist straff, måste flera straffarter finnas, med frihet för domaren att välja, den straffart, som med avseende på försvårande och förmildrande omständigheter, prövas motsvara straffbarheten av den gärning, varöver han skall döma. Enbart genom ovan angivna sätt, menar Commiteen, kan lagstiftningen undvika att uppräknä en större mängd av särskilda försvårande eller förmildrande

omständigheter, och ändå sätta behöriga gränser för domarens prövningsrätt, samt förena nödig stränghet med lika nödig humanitet³².

Med detta lagförslag försökte man således helt genomföradets k latitudsystemet. Själva fängelsestraffets verkställande var utarbetat enligt Philadelphia-systemets metoder. Angående fängelsestraffet skriver Comiteen:

"Deremot har absolut enslighet, eller fånges hållande i enrum både dag och natt, funnits vara ett verksamt medel att återföra honom till ordning och lydnad. Sielwa arbetet, fastän mödosamt, skall blifwa honom önskansvärt, emedan han derigenom återkommer i sällskap med andra, och brist på sysselsättning, förenad med saknad av andra förströelser, alltid medförer en plågsam känsla. Ännu verksammare har detta corrections-sätt wisat sig, när fången förblifwer innesluten i mörkt rum. Man har derföre antagit, att sådan enslighet må åläggas, antingen utan sistnämnda skärpning, på högst tjugoåtta dagar, eller med densamma, på högst fjorton dagar. För att öka bestraffningens intensitet, är ock föreslaget, att med ensligheten må kunna förenas inskränkningen af fångens kost till watten och bröd allena, i hwarannan dag"³³.

Nämnas kan att senare utvecklades fångvården i Sverige främst efter Auburn-systemets principer³⁴. Detta system hade en ivrig förespråkare i kronpris Oscar³⁵.

Så snart förslaget var tryckt ålades de juridiska fakulteterna jämte professorerna i de båda filosofierna samt allmänheten att inkomma med utlåtande och anmärkningar över förslaget. För att bemöta dessa anmärkningar utgav Lagcommiteen ett "Utlåtande i anledning av anmärkningar vid förslaget till allmän criminallag". (Se närmare 2.6.4).

Trots att lagförslaget mottogs välvilligt av de flesta, kunde ej en proposition läggas, p.g a att varken Högsta Domstolens eller den sk.Tablå-kommitténs skrivelse³⁶ var färdiga, och en omarbetning av lagförslaget ansågs vara nödvändig; detta arbete anförtroddes en lagberedning³⁷.

32 Förslag till allmän Criminallag s 5

33 a a s 13

34 Agge: Straffrättens allmänna del s 83 f

35 Se Oscar: Om straff och straffanstalter, 1890

36 Tablå, innefattande jemnförelse emellan Lagcom:ns Förslag till Allmän Criminallag och den nu gällande, 1841

37 Antell: Sveriges rikets lagar s XXII

2.6.2 Lagberedningen & Lagutskottet

Lagberedningen framlade 1844 ett förslag till straffbalk³⁸ som bl a innehöll en lag om verkställighet av fängelsestraff, vilka till stor del byggde på Lagcommiténs förslag.

Exempel från lagförslaget:

2 kap Om straff, som efter denna lag ådömas må.

1 § Allmänna straffarter äro:

1. Dödsstraff
2.)
3.)
4.)
5.) Fängelse i sju grader
6.)
7.)
8.)
9. Böter

Der straffarter såsom svårare eller lindrigare i lagen omtalas, skall förhållandet dem emellan beräknas efter den nummerföljd, som här utsatt finnes.

5 § Fängelsestraff är:

första grad, på lifstid

andra grad, från åtta till och med tio år;

tredje grad, från sex till och med åtta år;

fjärde grad, från fyra till och med sex år;

femte grad, från två till och med fyra år;

sjette grad, från sex månader till och med två år;

sjunde grad, från och med trettio till och med etthundraåttio dagar³⁹.

Lagberedningen ansåg att fängelse i enrum, efter Philadelphia-systemet, är bland de hittills använda straffsätt det, som bäst uppfyller ändamålet av en allvarlig bestraffning, förenad med möjligheten av den straffades förbättring, men att det tyvärr tar för lång tid att genomföra, samt att det medför för stora kostnader. Det borde dock enligt Lagberedningen förbli gällande för de två lägsta fängelsegraderna. Fängelsestraffet är beräknat efter vad man trott rättvisan av detta bestraffningssätt i allmänhet fordra⁴⁰.

 38 Förslag till Straffbalk 1848 II:a uppl
 39 a a s 2
 40 a a Motiver s 6 ff

Lagberedningens förslag överlämnades såsom proposition till riksdagen, som remitterade detsamma till Lagutskottet. P g a tidsbrist kunde ej riksdagen hinna med en fullständig granskning och därför hemställde utskottet att riksdagen måtte antaga förslaget 2 och 6 kapitel samt den särskilda lagen om verkställighet av fängelsestraff. Efter ständernas principbetänkande framlades förslaget på nytt vid riksdagen 1847/48⁴¹. Men detta antogs ej heller, eftersom lagutskottet ej ansåg sig kunna tillstyrka förslaget, varför utskottet själv utarbetade ett helt nytt förslag. Utskottet ansåg nämligen följande: "Det kan ej nekas att den åtskillnad, som förefinns mellan den grövre och mindre förbrytaren, ej torde kunna anses vara tillbörligt iakttagen, derest man å dem tillämpar lika beskaffade straff, utan annan olikhet än tidsmåten, ty i sådant fall måste man hos båda förutsätta en likstämmighet i avseende på motiven till deras brottsliga företag, den där likväl ej torde kunna antagas". Lagutskottet ansåg således att man bör indela frihetsstraffen i två slag, nämligen fängelse och straffarbete. Utskottet vände sig också mot att indela fängelsestraffet i grader, eftersom man ansåg att lagen då skulle mista sin lättfattlighet och därmed även sin popularitet⁴².

Lagutskottets förslag:

Straffarbetet - livstid eller på viss tid (6 mån - 10 år)
 fängelse - enkelt 16 - 180 dagar
 vatten och bröd 4 - 30 dagar
 ensamhet högst två år

Lagutskottets förslag innebar såpass stora förändringar att ett nytt lagförslag krävdes, som följaktligen utarbetades av utskottet. Detta förslag godtogs ej, men istället anhöll stånden, att K.Maj:t skulle framlägga ett förslag om verkställighet av straffarbete och fängelsestraff. Vid riksdagen 1853/54 utarbetade lagutskottet en ny lag om fullkomligt avskaffande av spö- och risstraff, som antogs av riksdagen 14 maj 1855⁴³. Genom denna lag avskaffades helt och hållet de affektiva kroppsstraffen i den allmänna strafflagstiftningen, och antogs frihetsstraffen som huvudstraff. Med anslutning till dessa förändringar föreslog K.Maj:t för 1856/58 årens riksdag, att alla frihetsstraff skulle indelas i fängelse och straffarbete, vilket senare skulle verkställas dels i enrum, dels i gemensamhetsfängelse. Lag 21 dec 1857⁴⁴.

 41 Antell: Sveriges rikes lagar s XXIII
 42 a a s XXIV f
 43 a a s XXVII
 44 a a s XXVII

I alla partiella reformer som följde, tillämpades de nya stadgandena om frihetsstraffen, bestämda efter latitudsystemet.

2.6.3 1864 års strafflag

Trots alla partiella förändringar som företagits, var kriminallagstiftningen helt föråldrad och efter mycket arbete överlämnades propositionen om den nya strafflagen till rikets ständer 1862. Lagförslaget var huvudsakligen baserat på Lagcommiteens och Lagberedningens förslag och godtogs av K. Maj:t år 1864. I lagen betonades rättvisekravet och denna idé framträdde genom införandet av latitudsystemet⁴⁵. Man kan säga att 1864 års SL framstod som fullt tidsenlig och i vissa avseenden överlägsen samtida lagverk på straffrättens område⁴⁶.

Några av de viktiga §§ i 1864 års SL hade följande lydelse:

2 kap

Om straff, som efter denna lag ådömas må.

1 §

Allmänna straffarter äro:

1. Dödsstraff
2. Straffarbete
3. Fängelse
4. Böter

Dessa straffarter anses i förhållande till hvarandra, svårare eller lindrigare efter den ordning, hvori de här nämnda äro.

5 §

Straffarbete skall ådömas på lifstid, eller på viss tid ej under två månader eller öfver tio år utom i de fall, som i 4 kap 5, 6 och 7 §§ sägas.

6 §

Fängelse kan antingen omedelbart för brott ådömas, eller i stället för ålagda böter användas, om tillgång till deras gäldande saknas.

Fängelse, som omedelbart för brott ådömes, må ej i andra fall, än som i 4 kap 5 och 7 §§ omfattas, sättas under en månad eller öfver två år.

45 Antell: Sveriges rikes lagar s XXXi

46 Agge: Straffrättens allmänna del s 93

4 kapitlet handlar om sammanträffande av brott och om förening eller förändring av straff, ock om återfall i brott⁴⁷.

2.6.4 Argumentering för och emot införandet av straffskalor på 1800-talet

Systemet med straffskalor togs för första gången upp i Sverige i Lagcommitens förslag. Detta p. g. a. det allt starkare betonandet av kravet på rättvisa i straffskipningen. Kravet stod helt i överensstämmelse med den klassiska skolans principer.

En av de viktigaste anmärkningarna mot förslaget var att lagförslaget överlämnade för mycket åt domarens godtycke, genom att ha för stora strafflatituder. I utlåtandet om förslaget framgår följande av vikt. Flera professorer ansåg den rättighet, som i förslaget blivit lämnad åt domaren, att avmäta bestraffningarna inom vissa gränser för de antagna straffarterna eller deras grader, vara alltför vidsträckt. På denna invändning svarade Committén att den överklagade obestämdheten inte var någon nyhet i de svenska lagarna. Man skrev: "liksom hade svenska domare aldrig förr varit berättigade att avmäta straff efter omständigheterna". Varpå man uppräknar en mängd lagrum från 1734 års lag som visar att det även i denna lag ofta var överlämnad åt domarens godtycke att bestämma straff (ex se 2.4)⁴⁸.

Lagcommittén fortsätter: "Längesedan har man nästan allstädes, frångått den forna lagstiftningsmetoden att upprätta ovillkorliga strafftariffer eller taxor, för de särskilda brotten, och i stället låtit omständigheterna för varje fall medföra det inflytande, som de, vid ett förnuftigt bedömande av mänskliga förhållanden, nödvändigt måste äga. Denna nuförtiden allmänt vedertagna princip har mer och mer gjort sig gällande även i Sverige och det är en märkvärdighet, som torde vara föga bekant, att rättigheten för domare att bestämma straff efter omständigheterna, blev, i följd av Rikets Ständers beslut vid stiftandet av 1734 års lag, införd på ganska många ställen, där ovillkorligt straff i förslaget fanns utsatt. Otvivelaktigt var en sådan princip vida nymodigare för den tiden, än den för den närvarande; men stiftarna av 1734 års lag hade i allmänhet ^{/inte} denna skuggrädsla för allt nytt, som nu synes höra till visdomen för dagen"⁴⁹.

47 Antell: Sveriges rikes lagar

48 Utl till förslag till Criminallag s 39

49 a a s 40

Om ett folks rättsmedvetande uppnått den grad av bildning, att det icke blott förstår att särskilda brott av olika svårhet bör medföra olika svåra straff, utan också inser att ett och samma brott icke alltid bör ha ett och samma bestämda straff till påföljd, emedan ett och samma brott i verkligheten förekommer under många olika omständigheter, som i subjektivt eller objektivt hänseende ökar eller minskar straffbarheten; så måste lagen inrättas så, att även denna sistnämnda fordran blir tillfredsställd. Genom stiftandet av obestämda (relativt bestämda) strafflagar blir detta möjligt. Domaren får en möjlighet att för varje enskilt brott välja det straff, som motsvarar den ådagalagda graden av brottslingens straffbarhet. Den hårdhet och orättvisa som de bestämda strafflagarna oundvikligen ofta medför, måste ogillas av folkets rättsmedvetande⁵⁰.

I Lagberedningens förslag till straffbalk riktar Theorell följande kritik mot latitudsystemets införande: "Straffens noggranna avmätning efter brotten är en spekulations nyhet, som ännu aldrig i erfarenheten lärt hava förekommit. Att finna en regel för jämlikhet emellan brott och straff, är att finna en gemensam mätare för storheter av olika slag. Sedan man i strafflagarna ej mera far efter vedergällningsrätt, är det svårt att veta, vad man bestämt söker under namn av fullt billiga, efter brotten noga avmätta straff"⁵¹.

Det fanns även andra som helt var emot latitudsystemets införande. Friherre Creutz ansåg, att det i förslaget till blivande 1864 års SL antagna latitudsystemet skulle upphävas och i stället skulle absolut bestämda straff införas. Domaren skulle dock få tillåtelse att med högst sex månader höja eller sänka straffet, då straffet är minst två år. Lagutskottet svarade att latitudsystemet var så hävdvunnet, att någon tvist därom ej kunde uppstå⁵².

Så lät debatten på 1800-talet. Men trots kritiken, som dock var ringa, infördes latitudsystemet i 1869 års SL. Att latitudsystemet är ett av det bästa och mest rättvisa systemen, bevisas väl genom att de flesta länder idag har infört latitudsystemet i sin strafflagstiftning.

50 Humbla: Om obestämda strafflagar s 6 f

51 Lagberedningens förslag till Straffbalk, 1844 s 42

52 Antell: Sveriges rikets lagar s XXXI

2.6.5 De tidigare partiella reformerna

Tiden efter 1864 års SL tillkomst genomfördes en hel del partiella reformer. Man vill endast justera och förbättra lagen, att ersätta SL helt och hållet var till en början aldrig aktuellt. Denna tid brukar kallas "de tidigare partiella reformernas tid" och varade till början av 1900-talet. Tiden präglades mest av J.C.W. Thyréns arbeten: "Principerna för en strafflagsreform" (1910-1914) och "Förberedande utkast till strafflag (1916-1953). Utkastet omarbetades senare av en särskild strafflagskommission, som angav ett fullständigt lagförslag 1923⁵³. Men av kriminalpolitiska och lagstiftningstekniska skäl ledde förslaget ej till någon slutlig lagstiftning, utan man fortsatte med de partiella reformerna.

Reformer som genomfördes under /var tid bl a: villkorlig frigivning⁵⁴, villkorlig straffdom⁵⁵, tvångsuppfostran av minderåriga förbrytare⁵⁶, dödsstraffets avskaffande⁵⁷ samt justeringar av straffsatser för åtskilliga brott⁵⁸.

2.6.5.1 Något om Thyréns principer

"Är frågan om straffmedlen avgjord, så uppstår den lagtekniska frågan, på hvad sätt lagstiftaren skall försöka binda straffet med brottet", skriver Thyrén. Vidare anser han: "Det är ingen förtjenst hos en strafflag hvarken röra sig med de vidaste möjliga eller med de trängsta möjliga brottsbegrepp; mycket, men icke för mycket, bör öfverlämnas åt domarens straffmätning. Om man mot äldre lagar ofta kan anmärka ett öfverdrivet inskränkande, så saknas icke inom de senaste lagstiftningarna exempel på ett öfverdrivet utvidgande af brottsbegreppen (och dermed af strafflatituderna)"⁵⁹.

Enligt Thyrén måste man då man sammankopplar de uppställda brottsbegreppen med strafflatituder fastslå vissa "knutpunkter" på strafflinjen i dess helhet. Som exempel på sådana knutpunkter nämner han bl a: för fängelsestraffet, en månad, sex månader, ett år, två år; för straffarbete på viss tid, två månader, sex månader, ett, två, fyra, sex, åtta, tio år o s v samt livstidsstraffarbete och dödsstraff.

-
- 53 SOU 1923:3 Förslag till Straffbalk
 54 SFS 1906:51, KPr 1906:49, LU 1906:33 rskr 1894:98
 55 a a
 56 SFS 1902:72, KPr 1902:7, Ju 1902:4, rskr 1896:37
 57 SFS 1921:288-290, KPr 1921:144, FLU 1921:37
 58 Agge: Straffrättens allmänna del s 94 ff
 59 Thyrén, Principerna för en strafflagsreform I s 114 f

Thyrén föreslår att brotten skall indelas i förseelser, ringa, medelsvåra och svåra brott. Vidare fördömer han

och menar att minimum för fängelsestraffet borde vara sex månader, i varje fall aldrig understiga tre månader⁶⁰. För medelsvåra brott anser han att cellstraffet är det bästa, och påpekar att straffskalan borde vara ganska trång, från sex månader till tre år⁶¹. Svåra brott, menar han, måste få ett "progressivstraff" på så sätt att straffet övergår från cell till gemensamhetsfängelse. Minimum för progressivstraffet anser han, bör vara fem år (d v s tre års cellstraff med därpå följande två år gemensamhetsfängelse). Maximum borde ligga mellan 20 och 25 år, även livstid bör förekomma⁶². Han föreslår också ett arreststraff, s k custodia honesta⁶³.

Thyrén föreslår följande uppläggnings av vissa paragrafer i andra kapitlet i sitt förberedande utkast till strafflag:

1 §

Allmänna huvudstraff äro frihetsstraff och böter.
Frihetsstraff äro tukthus, fängelse och arrest.

2 §

Frihetsstraff skall såsom svårare än böter anses och lägre frihetsstraff, oavsett straffarten, svårare än kortare frihetsstraff.

3 §

Tukthus ådömes på livstid eller ock på viss tid ej under sex år eller över tjugo år, utom i de fall som i kap 10 sägs.

5 §

Fängelse kan antingen omedelbart för brott ådömas (omedelbart fängelse) eller ock i fall, som i 24 § sägs, istället för ålagda böter (förvandlingsböter).

Fängelse, som omedelbart ådömes, må ej sättas under tre månader, eller, utom i fall som i 10 kap sägs, över tre år.

7 §

I särskilda fall, som i lagen utsatta äro, må, istället för tukthus eller omedelbart fängelse, kunna till arrest dömas,

Arrest i stället för tukthusstraff ådömes å tider, som i 3 § sägas.

Arrest i stället för omedelbart fängelse ådömes å tid, som i 5 § 3 mom sägs⁶⁴.

60 Thyrén: Principerna för en strafflagsreform I s 64 ff

61 a a s 83

62 a a s 84 ff

63 Se även Princip III s 145 f 64 Thyrén: a a s 38

2.6.6 De senare partiella reformerna

De senare partiella reformernas tid anses ha varat fram till 1945. Målet under denna tid var att ersätta 1864 års SL med en helt ny kriminallagstiftning byggd på moderna principer. Denna tid dominerades helt av Karl Schlyter och hans arbeten, kallade 1932 års och 1934 års program⁶⁵.

Några viktigare reformer som genomfördes under den här tiden⁶⁶: Kriminalvård i frihet; eftergift av åtal mot vissa underåriga⁶⁷, lag om ungdomsfängelse⁶⁸ och revision och sammanföring av instituten förvaring och internering⁶⁹, som införts 1927.

2.6.7 1953 års förslag till brottsbalk

1953 framlades så förslaget till en ny brottsbalk av straffrättskommittén⁷⁰. En av de viktigaste nyheterna i detta förslag var att man endast hade en typ av frihetsstraff, kallad fängelse⁷¹. Detta förslag antogs 1962 och är ännu idag gällande rätt⁷².

3. Finland

Eftersom Finland var en del av det svenska riket fram till 1809, är följaktligen även den straffrättsliga historiken gemensamtill nämnda årtal.

Inom straffrättens område var den förra hälften av 1800-talet i Finland, stillståndets tid. Inga nämnvärda reformer företogs förrän år 1866, då man utfärdade ett antal partiallagar⁷³. Detta berodde till stor del på att ifall man ville ändra en allmän lag, krävdes enligt grundlagarna ständernas medverkan och att sammankalla ständerna ansåg de ryska tsarerna ej vara politiskt lämpligt. Först när den politiskt liberale Alexander II tillträdde kunde lantdagen sammankallas⁷⁴.

Vid den andra allmänna lantdagen 1863 var frågan om en ny strafflag självskrivnen och där framlades så en proposition beträffande allmänna grunder

- 65 FLU 1938:45 s 41 ff
- 66 Agge: Straffrättens allmänna del s 111 f
- 67 SOU 1942:38, KPr 1943:8
- 68 SOU 1934:52, KPr 1935:200, FLU 1935:52
- 69 SOU 1937:3, KPr 1937:310, FLU 1937:65
- 70 SOU 1953:14
- 71 Agge: Straffrättens allmänna del s 131
- 72 Se även SOU 1953:17, SOU 1956:55
- 73 Granfelt: Grundkurs i allmän straffrätt s 21
- 74 JFFT 1982 s 244-266

för en brottmålslag⁷⁵. År 1865 tillsattes en kommitté, som fick uppdraget att utarbeta ett förslag till en ny strafflag. Förslagen framlades för granskning 1875 och 1884. Den s k nya strafflagen blev godtagen på lantdagen 1888/89 och utfärdad att gälla från 1891. P. g. a. en del särskilda omständigheter uppsköts stadfästandet till år 1894⁷⁶.

Vissa paragrafer ur förslaget från 1875⁷⁷.

2 kap

Om straffen och andra påföljder för brott.

3 § Allmänna straffarter äro: tukthus, fängelse, arrest och böter.

Till dödsstraff dömes i de fall, hvilka i 169 & 178 §§ omtalas.

11 § Till tukthus dömes antingen på förbrytarens lifstid, eller på viss tid, utsatt i jemna månader, år, eller år och månader, ej under sex månader och icke öfver femton år. Skall annat frihetsstraff, som i dygn eller daga tal är bestämdt, till tukthus öfvergå; kan tukthusstraffet ock i jemna dygn ådömas.

12 § När i vissa ^{/fall} är föreskrifvet eller medgifvet, att det i lagen utsatta straffmått må nedsättas, eller i viss bråkdel deraf ådömas, skall dödsstraff lika med trettio års tukthusstraff gälla, och tukthus på lifstid såsom sådant straff i tjugo år räknas.

14 § Till fängelse dömes på viss tid, i jemna dygn, månader, år, eller år och månader, ej kortare än tre dygn och ej längre än fem år.

15 § Arrest skall förbrytare ådömas i jemna dygn från och med ett till och med femtio, utom i de fall, då längre strafftid är i lagen uttryckligen påbjuden eller medgifven. I olika fall må arreststraffet ock, efter omständigheterna, i månader, år eller år och månader mätas, men ej öfverstiga den tid, som för tukthusstraff på viss tid är i 11 § föreskrifven.

Vissa paragrafer ur förslaget från år 1884.

2 kap

Om straffen

9 § Allmänna straffarter äro:

75 Hagströmer: Om frihetsstraffen s 100

76 Granfelt: Grundkurs i allmän straffrätt s 21 ff

77 Underåriga förslag till strafflag förStorfurstendömet Finland, 1875

1. Dödsstraff för hvilka omförmäles i 91 & 180 §§
2. Tukthus
3. Fängelse
4. Böter

Särskilda straff för tjenstemän äro:

1. Afsättning
2. Afhållande från tjenst

Allmänna straffarterna äro, i förhållande till hvarandra, svårare eller lindrigare efter den ordning, hvori de nu blifvit nämnda

Huru straffen i allmänna straffarterna skola verkställas, är särskilt stadadt.

10 § Tukthus ådömes antingen på lifstid eller på viss tid ej under sex månader, och ej öfver tolf år utom vid sammanläggning av straff.

Straffet utsättes i hela månader, eller år, eller hela år och månader.

Vid sammanläggning af straff dömes ock till tukthus i hela månader och dagar, eller hela år, månader och dagar.

11 § Till fängelsestraff dömes på viss tid ej under femton dagar, och ej öfver fyra år, utom i de fall för hvilka högre fängelsetid är särskilt föreskrifven, och vid sammanläggning av straff.

1889 års strafflag är än idag gällande i Finland. Naturligtvis har en mängd partiella förändringar gjorts. Nämnas kan deportationsstraffet till Sibirien, som avskaffades 1888. Genom en lag 28.11.1890 infördes på nytt fängelse vid vatten och bröd. Denna skärpning av frihetsstraffet hade avskaffats genom strafflagen. Motivet för att införa denna typ av straff på nytt var att man ville göra frihetsstraffen mer effektiva samt minska beläggningarna i fängelserna; straffet utdömdes i stället för vanligt fängelse i högst sex månader och med motsvarande förkortning av strafftiden⁷⁸. Numera är tukthusstraffet avskaffat i Finland genom lag.

På 1920-talet utgav prof Serlachivs på uppdrag av justitieministeriet ett förslag till ny strafflag. I förslaget är dödsstraffet avskaffat. Det kortvariga frihetsstraffet på högst två^{/år}, kallar han fängelse och det långvariga^{/tukthus}. Dessutom förespråkar han ett hopp mellan de båda frihetsstraffen omfattande två år⁷⁹. Jämför med Thyréns resonemang, som dock ej godtogs i lagförslaget 1923⁸⁰.

78 Olin: Minnesskrift tillägnad 1734 års lag s 469

79 Förslag till ny strafflag, 1921 s 19

80 SOU 1923:9

3 kap Om straffen

3 § Tukthusstraff ådömes på livstid eller på viss tid, ej under fyra år eller över tolv år utom vid sammanträffande av brott.

4 § Till fängelsestraff ådömes ej under fyra månader och ej över två år. Utom såsom omedelbart straff kan fängelse, i enlighet med vad i 7 § stadgas, användas såsom förvandlingsstraff i stället för ålagda böter⁸¹.

Serlachius lagförslag ledde ej till något resultat.

1972 tillsattes en kommitté som skall totalreformera den finska strafflagstiftningen. Kommittén har bl a föreslagit justering av fängelsestraffets minimum, införande av institutet straffvarning. Vidare har man föreslagit att straffstadgandena skulle grovhetsgraderas genom att man skulle införa typstraffskalor⁸² (se kap IV 6)

81 Förslag till ny strafflag, 1921 s 4
82 Kommittébetänkande 1976:72

IV OM STRAFFSKALOR

1. Distinktionen obestämda och bestämda straff

Man kan säga att varje strafflags straffbud antingen är bestämda eller obestämda. I den bestämda straffregeln är straffet både i kvalitativt och kvantitativt hänseende noggrant bestämt, medan i obestämda, domaren är berättigad och förpliktigad att vid användandet av lagen i avseende på kvaliteten och kvantiteten själv välja det straff, brottsligen bör ådömas.

I brottmålslagar före slutet av 1700-talet var bestämda strafflagar allmänt i bruk. Obestämda straffbud har dock funnits i dessa lagar, men endast undantagsvis¹. Kritiken mot bestämda strafflagar är den, att man ej har fäst avseende vid det faktum¹, att brott, trots att dess namn och allmänna beskaffenhet är detsamma, verkligheten förekommer under olikartade omständigheter, som gör handlingen mer eller mindre brottslig. Detta medför att straffet oftast blir för hårt eller för milt. Dyliga lagar kan man säga är orättvisa. De utestänger domarens godtycke, men lagstiftarens står kvar². (ex på obestämda straffbud se II 2.4).

1.1 Absolut obestämda och relativt obestämda straff enligt Humbla

De obestämda strafflagarna kan enligt Humbla indelas i två grupper:

- I. Absolut obestämda - här är domaren varken i kvalitativt eller kvantitativt hänseende bunden av några som helst gränser.
- II. Relativt obestämda - Här är domarens val av straff, genom föreskrivna gränser inskränkt.

1.1.1 De relativt obestämda straffens omväxlande former

Enligt Humbla kan relativt obestämda straff förekomma under ett par omväxlande former.

- a) Exempelvis vid fall då endast en straffart är föreskriven, kan denna straffart i anseende till kvantiteten vara begränsad antingen genom endast ett maximum eller genom blott ett minimum, eller genom både ock, men på det sättet att den eller de stadgade begränsningarna ej får överskridas av domaren.

1 Humbla: Om obestämda strafflagar s 1 ff

2 Assarsson: Svensk straffrätt s 19

b) Vid fall då två eller flera straffarter är alternativt föreskrivna, bland vilka domaren har att välja den straffart, som vid varje tillfälle bör komma till användning, då kan dessa straffarter i kvantitativt hänseende vara bestämda, eller alla vara mer eller mindre obestämda, eller en vara bestämd och en annan mer eller mindre obestämd, allt efter som den till kvantiteten begränsas av både ett maximum och minimum, eller endast av ettdera³.

1.2 Absolut bestämda och relativt bestämda straff

Som vi märkte i föregående avsnitt uppdelade Humbla, straffen i absolut och relativt obestämda. Ser man däremot på det sätt som senare författare förklarar systemet, skiljer det sig från Humblas på så sätt att de har olika beteckningar. Enligt bl a Assarsson⁴ och Hagströmer⁵ indelas straff och strafflagar också i bestämda och obestämda, men i motsats till Humbla indelar de i stället de bestämda straffen i absoluta och relativa. Personligen föredrar jag Humblas beteckningar. Jag anser att någonting obestämt kan vara endera relativt eller absolut, men är någonting bestämt, är det bestämt. Att något är "nästan" bestämt, låter inte bra. I fortsättningen kommer dock att talas om absolut och relativt bestämda straff, eftersom de är de vedertagna termerna idag.

Enligt Assarsson har detta system med absolut och relativt bestämda straff utvecklats i två olika grenar. Den ena grenen kallas latitudsystemet, den andra "systemet med relativt bestämda straff som det utvecklade sig i Frankrike", eller systemet försvårande eller förmildrande omständigheter".

1.2.1 Latitudsystemet

Enligt detta system skall lagstiftaren för varje art av brott stadga antingen absolut bestämda straff alternativt, eller endast en högsta och en lägsta straffsats av en eller flera straffarter, eller också jämte en sådan straffskala ett bestämt straff. Domaren har sedan att bestämma straffet för varje brott efter den individuella beskaffenheten av det i verkligheten förekommande fallet, inom de föreskrivna gränserna. Detta system anses ha fått sin början i Tyskland, där under 1700-talet åtskil-

3 Humbla: Om obestämda straff s 2

4 Assarsson: Svensk straffrätt s 19

5 Hagströmer: Svensk straffrätt s 473

6 Assarsson: Svensk straffrätt s 20 f

lika omständigheter gav anledning till dess uppkomst. Latitudsystemet har så gott som uteslutande vunnit tillämpning inom nu gällande lagstiftning⁶.

1.2.2 Det franska systemet av relativt bestämda lagar

Detta system uppstod på ganska liknande omständigheter, som de, som i Tyskland gav upphov till latitudsystemet; i de flesta fall var det överlämnat åt domaren att godtyckligt bestämma straffet efter omständigheterna eller så var straffen absolut bestämda. Man stiftade en hel del lagar för att komma åt ovannämnda missförhållanden, (se sid 4, 1.2 Upplysningstiden), men först i om "Loi contenant des modifications au code pénal etc 1832" lyckades man helt och hållet nå målet. I lagens 463 art föreskrivs att alla i lagen stadgade straff för sådana skyldiga, till förmån för vilka juryn förklarar att förmildrande omständigheter finns, skall på angivet sätt förändras och nedsättas. I detta system finns en ganska stor frihet vid straffutmätningen, eftersom juryns blotta åsikt, att det i lagen stadgade straffet för ett brott är för strängt får beaktas som en förmildrande omständighet⁷.

Hagströmer kallar systemet "systemet med försvårande och förmildrande omständigheter". En dylik lag avfattar således ett relativt bestämt straffbud på så sätt att för brottsarten utsätts ett bestämt straff, men för den händelse att brottet prövas fordras högre eller lägre straff än det utsatta, meddelar lagen föreskrift om straffets ökande eller minskande. I 1889 års SL var de flesta straffbuden latitudinära, alltså de följde latitudsystemet, men man kan också finna exempel på det andra systemet⁸. SL 14:6 Begår livstidsfånge, dråp, som i 3 eller 4 § sägs, och äro ej omständigheterna mildrande; miste lifvet.

1.3 Val av straffarter vid relativt bestämda straff

Då man på 1800-talet började införa latitudsystemet uppstod frågan om vilka straffarter som var bäst lämpade för detta system. Klart är, att straff vars kvantitet kan ökas eller minskas lämpar sig bäst, t ex frihetsstraff, kroppsstraff och egendomsstraff. När det gäller dödsstraff och livstidsfängelse är de ju oföränderliga straff i kvantitativt hänseende⁹. Tidigare

7 Assarsson: Svensk straffrätt s 23 f

8 Hagströmer: Svensk straffrätt s 474

9 Humbla: Om obestämda straff s 10

hade man dock ofta skärpt dödsstraffet, s k kvalificerat dödsstraff, men ett dylikt straff ansågs redan i slutet av 1700-talet vara både överflödigt och omänskligt. Många länder har idag avskaffat dödsstraffet helt, även i krigstid, så även Sverige. Kroppsstraffen, såsom spö- och risstraffet, ansågs också som orättvisa och ändamålsstridiga och fick följaktligen ingen plats i de nya strafflagarna på 1800-talet.

Som helt naturligt framstår frihetsstraffet som det mest lämpliga vid användning av relativt bestämda straff. På 1800-talet fanns i de flesta strafflagar flera arter av fängelsestraff. T ex i de tyska lagstiftningarna, såsom i den bayerska och oldenburgska, finner man upp till fem olika arter av frihetsstraff¹⁰. I det lagförslag som Lagkommittén lade fram 1832 finner vi också ett par arter av frihetsstraff, nämligen straffarbete och fängelse. Denna uppdelning av frihetsstraffet fanns kvar ända till 1965, då den nyabrottsbalken trädde i kraft. I Finland fanns också en liknande uppdelning, men där motsvarades straffarbete av tukthus och dessutom fanns där en ytterligare form av frihetsstraff, nämligen arrest. Både tukthus- och arreststraffet är numera avskaffat i Finland, tukthusstraffet sedan 1976.

2. Konstruktion av straffskalor

Vid konstruktion av straffskalor måste man ta i beaktande vilka fall av brott som bör inrymmas i den speciella latituden. Denna inriktning kan ske på alla fall av ett visst brott, på majoriteten av fall eller endast på "normalfall" av brott.

2.1 Inriktning på alla fall

Skall en straffskala täcka alla tänkbara och otänkbara varianter av en speciell brottstyp, måste latituden göras så vidsträckt att både det lindrigaste och det grävsta fall av brottet kan täckas av skalan. Straffskalan kan då konstrueras så att t ex endast ett minimum, kanske böter, utsättes eller så fastställs endast ett maximum. Är böter minimum i en straffskala och livstidsfängelse maximum, täcker garanterat en dylik skala alla fall av ett brott.

10 Humbla: Om obestämda straff s 55 ff

En konstruktion av detta slag, som skall täcka alla varianter av brott, anser jag ej vara lämplig. Den påminner alldeles för mycket om absolut obestämda straff, vilket leder till att allt för stort utrymme lämnas åt domarens godtycke, med en mycket ojämn straffmätning och rättsosäkerhet som följd. Detta kan föra med sig att allmänheten uppfattar rättsskipningen som orättvis. Risk finns också att allmänpreventionen blir obetydlig, eftersom brottslingen eller den presumtive brottslingen inte har möjlighet att veta vad straffet för en viss brottslig gärning kan bli.

2.2 Inriktning på majoriteten av fall

Konstruerar man en straffskala, som skall inrymma majoriteten av alla brott av en viss typ, innebär det att inom strafframen bör rymmas alla "vanliga fall", samt även "mindre vanliga".

Eftersom det förekommer omständigheter som utövar ett väsentligt inflytande till höjande eller sänkande av brottets straffbarhet, måste vid uppgörandet av ett straffbud efter latitudsystemet, för att få tillräckligt med utrymme för straffets höjande eller sänkande till motsvarighet mot brottet, den stadgade latituden bestämmas så stor, att de olägenheter, som är förenade med helt och hållet obestämda straffbud, ej uppkommer.

Denna typ av straffskalor anser jag vara den bästa. Här lämnas domaren tillräckligt med utrymme så att han kan ta hänsyn till alla eventuella försvårande eller förmildrande omständigheter, men det överlämnas ej så mycket till domarens godtycke, att det skulle kunna anses stötande för rätts-säkerheten.

2.3 Inriktning på normalfall

Att konstruera en straffskala, som endast skall inrymma normalfall av en viss brottstyp, är nog lika svårt, som att bestämma ett absolut bestämt straff för en brottstyp. Försöker man sig ändå på det, är risken stor att strafflatituden blir alltför begränsad och likheten med absolut bestämda straff för stor. Domaren har ej möjlighet att ta hänsyn till brottets egentliga svårhetsgrad, den åstadkomna skadan m m i den grad han borde. Följaktligen är risken stor att orättvisa straff kommer att utdömas. Man

kan också konstatera att en dylik snäv skala, som endast täcker normalfallen egentligen strider mot latitudsystemet, som grundar sig på den vetenskapen, att olika brott mycket sällan liknar varandra så mycket att man, för sådana "vanliga fall" skulle kunna konstruera ett användbart medelstraff¹¹.

Carlén kritiserar i sin bok "Kommentar över strafflagen" försök att hitta ett straffmedium för "vanliga fall". Carlén menar att den stora svårigheten att kunna träffa den enda rätta punkten, i konkreta fall, på den för brottet in abstracto bestämda straffskalan, har lett en del kriminalister in på det vanskliga försöket att bestämma ett straffmedium, vilket skulle användas för de sk vanliga fallen, då varken mildrande eller försvårande omständigheter av anmärkningsvärd grad fanns. Carlén anser att man lätt kan se att en dylik lära i sina konsekvenser uppenbart strider mot latitudsystemet. Han skriver: "Och utan att återgå till systemet av fixa straff, i enlighet varmed brotten bör beaktas rent abstrakt, utan erkännande av några andra omständigheter, än dem lagen själv särskilt uppräknar, lär det bli alldeles omöjligt att fixera ett straffmedium, som naturligtvis betingar tillvaron av ett brottsmedium".

Carlén hänvisar också till lagutskottets betänkande till 1864 års SL N:o 35 pag 9:

"Man hör någon gång påstås, att, såsom, man uttrycker sig, i vanliga fall, eller då hvarken försvårande eller förmildrande omständigheter förekomma, domaren borde uträkna ett medium af den för brottet stadgade latitud, och bestämma detta medium såsom straffpåföljd för brottet. Denna sats, till sjelva sin grund oriktig, skulle ock, om den vunne allmännare inslag, kunna föranleda åtskilliga vådor, bland hvilka jemväl den att ransakningarne icke komme att blifva förda med den större omsorg och noggrannhet som latitudsystemet kräver. Att brott skulle kunna förekomma utan hvarken försvårande eller förmildrande omständigheter, är en orimlighet; men väl kan det någongång inträffa, att dessa olika slags omständigheter så uppväga hvarandra, att det för menskelig blick är svårt att afgöra, hvilka äro de övervägande. Hvad som dock ingalunda kan medgifvas, är att dessa fall skulle vara de vanligast förekommande. Skulle lagstiftaren ansett detta vara förhållandet, hade han väl för hvart brott utsatt ett bestämt straff, endast medgifvande domaren att vid försvårande omständigheter höja och vid mildrande sänka straffet intill en viss gräns"¹².

11 Annerstedt: Om straffmätning s 35

12 Carlén: Kommentrar öfver strafflagen s 21 ff

3. Distinktionen försvårande/förmildrande omständigheter och straffskärpande/straffminskande omständigheter

De straffmättningsgrunder som verkar till att straffet nedsätts eller höjs inom strafflatituden kallas försvårande eller förmildrande omständigheter. Medan däremot grunder för straffets nedsättande eller höjande utanför den vanliga skalan kallas straffskärpnings- och straffminskningsgrunder.

3.1 Försvårande och förmildrande omständigheter

Då latitudsystemet upptogs i lagstiftningen införde man i strafflagens allmänna del en förteckning över en mängd omständigheter, vilka domaren skulle ta i beaktande vid straffets utmätande inom den tillämpliga latituden. Omständigheterna kallas försvårande och förmildrande. Numera har dylika förteckningar försvunnit ur lagstiftningen. Det har nämligen ansetts omöjligt att upprätta en fullständig förteckning över alla de omständigheter som kan anses vara försvårande eller förmildrande. I dag är oftast överlämnat åt domaren att avgöra vilka omständigheter, som bör anses öka eller minska straffbarheten och hur starkt inflytande i den ena eller andra riktningen de skall få¹³.

Enligt Granfelt, förstås med försvårande och förmildrande omständigheter sådana förhållanden, som inte konstituerar någon speciell brottsform, utan som skall beaktas av lagstiftaren i det aktuella fallet, då denne utmäter och fixerar straffet in concreto. Oftast har lagstiftaren inte angivit någon särskild strafflatitud för de fall då någon dylik omständighet är för handen, utan överlämnat åt domaren att inom den ordinära strafflatituden bestämma det straff, som av ett sådant förhållande anses behövt¹⁴.

Följande omständigheter bör enligt Hagströmer tas i beaktande som försvårande eller förmildrande. Den större eller mindre vikt av det slags rätt, som genom brottet kränkts eller åtminstone angripits, brottets egenskap att vara begånget med dolus eller med culpa, dess egenskap av fullbordat brott eller försök, samt dess egenskap av huvudbrott eller vad därmed av lagen ifråga om straffbarheten likställs, eller av sådan delaktighet som denna betraktar såsom mindre straffvärd än gärningsmannaskap. Andra omständigheter som bör inverka på straffbarheten är: omfånget och graden,

13 Hagströmer: Svensk straffrätt s 481 ff

14 Granfelt: Grundkurs i allmän straffrätt s 25

vari angreppsobjektet kränkts eller satts i fara, brottslingens utveckling i intellektuellt avseende, hans sinnesbeskaffenhet vid brottet, rubbning eller icke rubbning i själslivets funktioner samt beskaffenheten av berättigade eller mer eller mindre förkastliga i det eller de motiv, som drivit honom till brottet. Vidare framhåller Hagströmer att inget annat borde komma i betraktande som försvårande eller förmildrande än vad som - såsom upplysande om den rättstridiga viljans större eller mindre intensitet - är av betydelse och måttet av dettas inverkan uteslutande bestäms från samma synpunkt. Men, dock är domaren berättigad och förpliktad att tillägga brottets rent objektiva egenskaper en betydelse för straffmätningen, som enligt huvudprincipen ej skulle tillkomma honom¹⁵.

3.2 Straffskärpande och straffminskande omständigheter

Som tidigare nämnts förstås med straffskärpande och straffminskande omständigheter vissa allmänna i lag angivna omständigheter, vilka alltid oavsett det ifrågavarande brottets särkaraktär i övrigt, leder till ett från i lagen angivna normaltypen avvikande brottsform med egen straffskala, med eget maximum- och minimistraff in abstracto. Granfelt gör skillnad mellan straff in abstracto och straff in concreto. Med straff in abstracto förstås det straff, som enligt lag, kan följa på ett visst brott och eftersom straffsatserna är relativt bestämda, varierar straffet in abstracto från det lägsta möjliga till det högsta möjliga. Med straff in concreto förstås det straff som ett visst brott, varom fråga är, provas bära medföra¹⁶. Straffmätningens grundernas uppgift är att precisera de grunder, med vilka man kan bestämma brottslingens skuld i brottet.

Straffskärpnings- och straffminskningsgrunder kan antingen vara speciella eller allmänna. Speciella straffskärpnings- och straffminskningsgrunder är sådana omständigheter, som endast är av betydelse för en viss eller vissa brottsarter. Med allmänna förstås sådana omständigheter, som ej är inskränkta i sin tillämpning¹⁷. Någon allmän straffskärpningsgrund finns ej enligt gällande rätt, men däremot en speciell straffskärpningsgrund nämligen vid återfall vid brott BrB 26:3 (1981:211)¹⁸. Denna regel återinfördes 1981, efter att ha varit borttagen ur lagen sedan 1975¹⁹. Den återinfördes p g a att interneringsstraffet avskaffats samt p g a att man hade planer på att införa obligatorisk frigivning efter halva tiden. Man vill

15 Hagströmer: Svensk straffrätt s 485 f

16 Granfelt: Grundkurs i allmän straffrätt s 24

17 Hagströmer: Svensk straffrätt s 475

18 Prop 1980/81:76, JuU 25, rskr 211

19 SFS 1975:1395

nämligen ha en möjlighet till straffskärpning för det klientel som tidigare berördes av ovannämnda behandling²⁰.

Allmänna straffminskingsgrunder finns däremot i gällande svensk lagstiftning. Som exempel kan nämnas nödvärn och ungdom²¹. Speciella straffminskingsgrunder antar jag är en för ett speciellt brott straffminskande grund ex misshandel 3:5 där det stadgas att i fall brottet är ringa är straffet böter, mot i normalfallet, fängelse i högst tio år. Se även ärekränkning 5:1, där man fritas från ansvar om vissa förmildrande omständigheter föreligger.

3.3 Straffmättningsgrunder i strafflagarna

Efter att latitudssystemet införts i strafflagen och domaren medgivits större frihet vid straffets utmätande, ville man dock ej till först lämna domaren helt utan ledning vid användandet av de vidgade straffskalorna. Därför uppräknades i lagens allmänna del omständigheter, som domaren skulle beakta vid straffmätningen. Man visste att en helt uttömmande förteckning kunde man aldrig åstadkomma, eftersom alla situationer som kan tänkas uppkomma trotsar varje kasuistisk uppräkning, men man försökte dock få förteckningen så fullständig som möjligt²². I t ex de äldre preussiska strafflagsförslagen, förekom ett stort antal straffmättningsgrunder, som dock utelämnades i 1845 års förslag. Även lagkommitténs första utkast innehöll en dylik förteckning på allmänna grunder, efter vilka straff skulle utmätas. Men i 1832 års förslag uteslöt man helt och hållet denna förteckning, som dock återupptogs till en del i lagberedningens förslag. Men i propositionen till 1864 års SL uteslöts den igen för alltid. Man ansåg nämligen att om lagstiftaren ger sig in på detta ämne, åtar han sig en uppgift, som t o m doktrinen visat ifrån sig, eftersom ej ens denna har trott sig kunna ge domaren en kasuistisk ledning. Vidare menade man att om inför ^{man} dylika förteckningar i strafflagen, belastas den med ett mycket vidlyftigt material utan motsvarande nytta. Man kan säga att det är nästan omöjligt att ens i allmänna ordalag angiva, vilket inflytande en viss omständighet bör anses utöva och det kan lätt hända att man gör sig skyldig till oriktiga generaliseringar i detta ämne²³.

I det finska strafflagsförslaget 1875 uppräknades en hel del grunder för

20 Prop 1980/81:76 s 50 f

21 SFS 1979:680

22 Hagströmer: Granskning av finska strafflagen s 36

23 a a s 37 ff

straffets bestämmande, Som skäl nämndes "att vägledning av dylika föreskrifter ännu icke kan i landet umbäras". De uppräknade omständigheterna berörde bl a tiden, stället, sättet för brottets utförande, föremålets vikt, skadans omfång och storlek, styrkan och fastheten i brottslingens ondavilja m m. Även om man i lagförslaget uttryckligen förklarade, att uppräknningen ej var att anse såsom uttömmande kunde dock risken vara stor, att någon mindre noggrann eller mindre begåvad domare kunde anse sig ha uppfyllt all rättfärdig, då han beaktat alla omständigheter, som fanns uppräknade i lagförteckningen. I varje fall kan det lätt hända att alltför stor vikt skulle läggas vid de i lagen särskilt framhållna straffmättningsgrunderna i jämförelse med sådana, som ej omnämns i lagen²⁴, ansåg Hagströmer som fått till uppgift att kritisera det finska lagförslaget. På hans kritik uteslöts straffmättningsreglerna ur den slutliga propositionen.

3.3.1 De nya finska straffmättningsreglerna

1976 förnyades den finska strafflagens 6 kap och ett flertal straffmättningsregler infördes²⁵. Orsaken till detta menar prof Anttila beror på att behovet av straffmättningsregler har ökat på grund av att domstolarnas faktiska prövningsrätt har ökat. Inte inom strafflatituderna, utan genom att det numera finns möjlighet att välja mellan alternativa påföljder samt möjlighet att välja mellan kvalificerade eller privilegierade varianter av ett straffstadgande. Vidare nämner hon orsaker som avskaffande av speciella minimi & maxima för bötesstraff på 1960-talet, samt den generella bestämmelsen från mitten av 1970-talet, som tillåter domstolen att gå under det i straffstadgandet fastställda minimistraffet.

På 1960-talet började progressiva debattörer kritisera teserna om den individualiserade påföljden, eftersom dess ideologiska grund ansågs föråldrad. Man började också anse att den bristande enhetligheten, för att inte säga slumpmässigheten i rättspraxis, var ett centralt problem. Detta, plus många andra faktorer bidrog till att det ansågs möjligt att införa straffmättningsgrunder i lagen. Reglerna fick ett gott mottagande, men man har samtidigt varit medveten om att problem kan uppkomma, ex vilken mån dessa regler och de av dem förutsatta normalstraffen är ägnade att verka "konserverande", och om de då hindrar en anpassning av straffnivån

24 Hagströmer: Granskning av finska strafflagen s 37

25 Lag (466/76)

till samhällseliga förändringar²⁶.

Huvudregeln i SL 6:1 lyder:

Vid straffmätning skall samtliga på saken inverkan, straffskärpan och strafflindrande grunder samt enhetligheten i straffpraxis beaktas. Straffet skall utmätas så, att det står i rättvist förhållande till brottets skadlighet och farlighet samt till den skuld gärningsmannen ådagalagt i brottet.

I de följande paragraferna upptas fyra olika situationer då straffet skärps om:

1. den brottsliga verksamheten är planmässig
 2. brottet har begåtts av medlem i en för allvarliga brott organiserad grupp
 3. brottet har begåtts mot belöning
 4. det är fråga om återfall i brott
- samt tre strafflindringsgrunder om:
1. betydande påtryckning, hot eller annan liknande omständighet har medverkat till brottets begående
 2. stark medmänsklighet lett till brottet
 3. gärningsmannens strävan att av egen drift avstyra eller avlägsna verkningarna av sitt brott eller främja utredningen av detta.

Henrik Grönholm och Per Lindholm anser att straffmätningens grundernas uppgift är att precisera de grunder, med vilka man kan bestämma brottslingens skuld i brottet. De framhåller att straffmätningens grunderna på intet sätt är fullständiga, men de skall kunna tillämpas vid bedömningen av alla brott och oberoende av brottstyper²⁷.

Finland kommer antagligen att inom en snar framtid få en straffmättningsregel till, för konkurrenssituationer²⁸.

4. Straffskalornas utseende vid gradindelning av brott

Många deliktstyper är ju gradindelade och med olika strafflatituder. Här skall närmare presenteras hur denna gradindelning kan ske. Frågan är alltså i vilket förhållande de särskilda strafflatitudernas gränser skall stå

26 BRÅ-rapport 1980:2 s 178 ff

27 Rikoslain 6 luvun uudistanunen, 2/1977, Justitieministeriets lagstiftningsavd publikation) s 5

28 BRÅ-rapport 1980:2 s 199

till varandra. Det är klart att detta måste bero på de olika brottens relativa straffbarhet. Gradindelning av brott kan ha följande utseende: Mellan de olika svårhetsgradernas straffskalor kan finnas ett mellanrum, alltså mellanrum finns mellan den lägre gradens minimum och den högre gradens maximum. Gradindelningen kan vara gjord så att de olika svårhetsgradernas skalor ligger kant i kant, tangerar varandra, eller ingriper i varandra.

4.1 Mellanrum (språng)

Thyrén hade i sitt utkast till ny straffbalk förespråkat ett språng mellan fängelsestraffets maximum, tre år, och straffarbetets minimum, sex år, för att på detta sätt hålla gemensamhetsstraffet borta, samt för att uppnå en slags obestämdhet. För att uppnå detta ändamål, ansågs att en lucka i straffserien är nödvändig, eftersom obestämdheten åstadkoms genom att en villkorlig frigivning medges, sedan hälften av det ådömda straffarbetet avtjänats²⁹.

Strafflagskommissionen ansåg att ett så stort språng i straffserien skulle vålla betydande olägenheter, eftersom man med nämnda gränser, vid alla olika grader av brottslighet, som borde kräva frihetsstraff över tre år, men under sex år, måste stanna vid tre. Enligt kommittén är i dylikt fall straffmätning helt utesluten, dessutom måste all dylik brottslighet beläggas med ett straff, som både ur allmänpreventiv och individualpreventiv synpunkt, måste framstå som otillräckligt³⁰. Även O. HJ. Granfelt frågar sig om ett dylikt "vacuum" av två år mellan fängelsestraffet och straffarbetet, verkligen är välmotiverat^{31 32}. Det finska strafflagsförslaget 1920 utarbetat av A Serlachius följer dock Thyréns förslag. En lucka mellan fängelsestraffets maximum och tukthusstraffets minimum om två år finns nämligen upptager.

Den argumentation som förts mot mellanrum i straffserien kan också föras mot mellanrum mellan olika gradindelningar av straffskalor.

4.2 Kant i kant (tangerar)

Kant i kant-metoden, alltså där straffskalorna tangerar varandra, användes både av lagkommittén och lagberedningen. Denna metod anser dock Jareborg ej vara av något intresse idag, då skalorna blir alltför snäva³³.

29 SOU 1923:9 s 264

30 a a s 266

31 FSST 1921 s 140

32 Thyrén: Små skrifter s 4

33 Jareborg: PM om straffskalor s 12

4.3 Överlappning (ingriper)

Denna konstruktion används till stor del idag och högst troligt även i framtiden. Den här konstruktionen är också den bästa, eftersom det är fråga om gradindelning av deliktstyper, så ligger de olika brotten så nära intill varandra i avseende på straffbarheten, att de olika brotts-typernas strafflatituder följaktligen måste överlappa varandra eller åtminstone tangera varandra. Redan Humbla skriver, att vid enkel och grov stöld, bör strafflatituderna för dessa olika brottstyper ingripa i varandra i samma mån, som det är möjligt att en stöld till 100 krs värde i hänseende till försvårande omständigheter kan vara mera straffbar än en stöld, som angår något högre värde, men som förekommer i förening med betydligt förmildrande omständigheter³⁴, varvid enkel stöld ex motsvarar ett tillgrepp av 100 kr eller mindre och grov stöld ett tillgrepp vars värde överstiger 100 kr.

5. Det finska förslaget om att grovhetsgradera straffstadgandena genom att införa typstraffskalor

Finland har lika lite som Sverige någon konsekvent genomförd grovhetsgradering av brottsgrupper. Därför har straffrättskommittén i Finland lagt fram ett förslag om att grovhetsgradera brotten.

Kommittén anser att en grovhetsgradering genom typstraffskalor bör ske, eftersom det skulle främja strafflagens norminternaliserande verkan, emedan man med hjälp av dem kan inrikta ogillandet på de grövsta formerna av ett brott. Dessutom, menar kommittén, ökar en gradering straffens förutsägbarhet, om klar skillnad görs mellan brottets olika grovhetsgrader och den främjar också rättssäkerheten, genom att rikta uppmärksamhet, i synnerhet på de kvalitativa krav, som uppställs på rekvisiten för allvarliga och grova brott. Ett sätt att förverkliga graderingen är genom att införa ett system som baserar sig på namngivna typstraffskalor. Genom att använda relativt snäva typskalor, kan lagstiftaren med skalorna och med på motsvarande sätt graderade rekvisit, kraftigt styra lagstiftningen.

Målsättningen för en dylik gradering är att påverka såväl enhetligheten i straffpraxis, som straffnivån. Kommittén menar, att i strafflagen ej borde intagas sådana stränga straff, maximistraff, om vilka man redan på

34 Humbla: Om obestämda strafflagar s 28

förhand vet att de inte kommer att tillämpas i praktiken. Vida staffskakor ökar både straffens genomsnittliga spridning och risken för att ett sådant från normalnivån betydligt avvikande straff utdöms i det enskilda fallet, som i efterhand anses vara godtyckligt³⁵.

De fyra alternativ av typstraffskakor som kommittén framlagt:

A		B	
Grovt brott	2-10 år	Grovt brott	2-8 år
allvarligt brott	8 mån-4 år	allvarligt brott	1-4 år
brott (strafflagsbrott)		brott (strafflagsbrott)	
1 gradens	60 db-2 år	1 gradens	b-2 år
2 gradens	b-1 år	2 gradens	b-1 år
3 gradens	b-6 mån	förseelse	b-60 db
förseelse	b-30 d	överträdelse (bötes-	
överträdelse (bötes-		överträdelse)	b
överträdelse)	b		
C		D	
Grovt brott	1-8 år	Grovt brott	-8 år
allvarligt brott	6 mån-2 år	allvarligt brott	-4 år
brott	b-1 år	brott (strafflags-	
förseelse	b	brott)	b-2 år

I förslaget D skulle för lindriga brott inte användas namngivna typskakor, utan särskilda skakor skulle fastställas särskilt för varje brott, liksom i den nuvarande strafflagen.

Livstidsstraff, anser kommittén bör bibehållas endast för två brott, nämligen mord eller brott mot mänskligheten som innefattar dödande. Man har vidare föreslagit ett sk enhetsstraff, vilket betyder att utgångspunkten för bestämmande av straff är den straffskala som gäller för det grävsta brottet och att även ett mindre brott, som begåtts vid sidan av det grävsta brottet kan leda till att ett gemensamt straff utdöms med påföljd att den skala som skall tillämpas blir strängare. I praktiken skulle domstolarna således vara tvungna att tillämpa i genomsnitt något strängare straffskakor än vad som nämnts i uppställningen³⁶.

35 Straffrättskommitténs betänkande 1976:72 s 123 f

36 a a s 126

Enligt kommittén kan inte ens ett starkt differentierat system av typstraffskalor beakta alla situationer och man måste då i vissa fall för ett brott fastställa en från typskalan avvikande straffskala. Justeringar borde också tillåtas, men endast i det enskilda fallet och i allmänhet genom en höjning av maximistraffet.

I staffskalan skulle man ej särskilt behöva omnämna maximi- och minimistraffet, eftersom det skulle framgå redan av brottsrubriceringen. T ex "Den som...straffas för stöld, vilket är brott av första graden".

Man medger slutligen att användandet av typstraffskalor medför vissa problem. En grov gradering kan leda till att alltför vida skalor tillämpas, vilket kan äventyra lagstiftningens enhetlighet. Ett annat problem är, att man inom lagstiftning och lagskipning har olika inställning till de attribut som anger brottets grovhetsgrad. Kommittén anser dock att fördelarna med typstraffskalor, överväger nackdelarna. De problem som kan uppkomma, kan i viss mån avvärjas genom att de medvetandegörs och dels genom att uppställa klara målsättningar för utvecklandet av systemet med straffskalor³⁷. (Jfr Thyréns förslag: II 2.6.5.1).

37 Straffrättskommitténs betänkande 1976:72 s 127 ff

V STRAFFSKALORNAS OMFÅNG

1. Straffskalornas rättsliga betydelse vid sidan av möjligheten att straffa. Deras betydelse vid tillämplighet av processuella regler. Gällande rätt i Sverige och Finland.

1.1 Domförhet

RB 1:3 (SFS 1975:1288)¹.

Tingsrätt är i brottmål domför med en lagfaren domare och nämnd. I mål om brott för vilket ej är stadgat svårare straff än böter, är tingsrätten domför med endast en lagfaren domare². I särskilt omfattande mål får tingsrätten förstärkas med ytterligare en lagfaren ledamot.

Tingsrättsinstruktionen 19 § (SFS 1981:1020).

Tingsnotarier får enligt 10 p handlägga mål som endast rör brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter, dock inte mål om något annat i brottsbalken upptaget brott än förargelseväckande beteende och inte heller militära mål, mål om vårdslöshet i trafik och mål om förvandling av böter.

RB 2:4 (SFS 1976:560)².

Enligt denna paragraf är hovrätt domför med fyra lagfarna domare. Är det fråga om brottmål är hovrätten domför med tre lagfarna domare och två nämndemän, men om anledning ej förekommer att döma till svårare straff än böter, kan hovrätten företa målet till avgörande utan huvudförhandling.

I Finland finns inga speciella regler vid olika strafflatituder. Häradsrätt är domför med minst fem och högst sju nämndemän. Rådstuvurätt är domför med minst tre deltagare. I hovrätten är tre medlemmar domfört antal RB 23:1 Lag (23.5 -69/323).

1.2 Häktning

RB 24:1 (SFS 1975:670)³.

Den må häktas som på sannolika skäl är misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år eller mer. Är brottet ringare må han ändå häktas om han saknar stadig hemvist i riket. Är det fråga om brott, för vilket är stadgat straff i mer än två år, skall häktning ske, om det ej

1 Prop 1975/76:64, JuU 18, rskr 124

2 Prop 1975/76:153, JuU 44:47, rskr 396

3 Prop 1975/78, JuU 22, rskr 212, Prop 1964:10, SOU 1938:43, SOU 1941:7

är uppenbart att anledning saknas. Kan det antas att endast böter kommer att ådömas, må ej häktning ske.

Den finska lagstiftnigen har samma straffgränser vid häktning som den svenska, förutom vid fara för flykt, som icke må antagas, om på brottet ej kan följa strängare straff än frihetsstraff i fyra år. SP § 20 Lag (19.7 -74/614).

1.3 Gripande

RB 24:7 (SFS:1294)⁴.

Den som begått brott, varå fängelse kan följa, må gripas om han träffas på bar gärning eller flyende fot. Detta gäller både i Finland och Sverige. SP § 23 Lag (15.6 -56/353) (18.2 -66/85).

1.4 Reseförbud

RB 25:1 (SFS 1981:828)⁵.

Reseförbud kan meddelas då någon är skäligen misstänkt för brott, varå fängelse kan följa. Men förbudet kan även meddelas oberoende av brottets svårhet, om det skäligen kan befaras att den misstänkte avviker.

I Finland finns ingen speciell straffskalegräns för att reseförbud skall kunna meddelas. UL 7:10 Lag (18.5 -73/389).

1.5 Beslag

RB 27:23 (SFS 1964:166)⁶.

Beslag må ej läggas på skriftligt meddelande, om ej straffet är fängelse i två år eller därutöver. Brev, telegram eller annan försändelse som finns i post- eller televerkets vård, må tagas i beslag allenast om för brottet är stadgat fängelse i ett år eller mer. Dessutom krävs att försändelsen skulle vara underkastad beslag hos mottagaren.

Enligt finsk rätt får ej skriftligt meddelande tagas i beslag, hos den för brott misstänkte eller hos person, som till honom står i sådant förhållande som avses i RB 17:20, om meddelandet är mellan den för brottet miss-

4 Prop 1980/81:201, JuU 1981/82:13, rskr 54

5 Prop 1980/81:84, LU 24, rskr 351

6 Prop 1964:10, L^U 3, rskr 79

tänkte och sagda person eller mellan nämnda förhållande till den misstänkte stående personer inbördes, om inte på brottet kan följa fängelse i sex år eller mera. Lag om beslag och rannsakan i brottmål 1:12 mom 2 p. Lag (12.6 -59/260). Brev och annan postförsändelse samt telegram till och från den för brott misstänkte, vilka är i post- och telegrafverkets värjo få tagas i beslag endast om på brottet kan följa fängelse i ett år eller mer. Lag som ovan 2 § Lag (19.7 -74/616).

1.6 Kroppsvsitation och kroppsbesiktning

RB 28:11, 12 (SFS 1964:166)⁷.

Förekommer anledning, att brott förövats varå fängelse kan följa, må kroppsvisitation företagas. Den som skäligen kan misstänkas för brott, varå fängelse kan följa, på den må kroppsbesiktning företagas.

I Finland, må kroppsvisitation företagas om det föreligger skäl till misstanke att brott förövats, varå kan följa svårare straff än fängelse i sex månader. Den som på sannolika grunder misstänks för brott varå kan följa svårare straff än fängelse i sex månader eller som misstänkts för rattfylleri, är skyldig att underkasta sig kroppsbesiktning. Lag om beslag och rannsakan i brottmål 2:21, 22. Lag (10.12 -76/965).

I svensk lagstiftning har man infört en särskild lag, som berör alkoholutandningsprov. Detta prov får tagas på den som skäligen kan misstänkas för rattfylleri (TBL 4 §). Det kan tagas även vid andra brott, varå kan följa fängelse, om provet kan ha betydelse för utredning av brottet. SFS 1976:1090⁸.

1.7 Husrannsakan

RB 28:1 (SFS 1964:166)⁹.

Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må husrannsakan företagas:

Enligt finsk rätt är straffgränsen svårare straff än fängelse i sex månader för att husrannsakan skall kunna företagas. Lag om beslag och rannsakan i brottmål 2:12. Lag (23.5 -80/286/år 1981 regerings prop 55/79.

7 Prop 1964:10, L'U 3, rskr 79

8 Prop 1975/76:162, JuU 1876/77:15, rskr 94

9 Prop 1964:10, L'U 3, rskr 79

1.8 Telefonavlyssning

RB 27:16 (SFS 1981:214)¹⁰.

Telefonavlyssning får ske enligt svensk rätt då någon skäligen kan misstänkas för brott, för vilket ej är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år. Tillstånd till avhörande av telefonsamtal må även meddelas, även om för brottet är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år. Lag om tvångsmedel i vissa brottmål 5 § (SFS 1964:219).

I den finska lagstiftningen finns inget stadgande som berör polisens eller åklagares rätt till hemlig telefonavlyssning.

1.9 Sammanfattning

I ovannämnda lagars förarbeten motiverar man ej på något ställe varför man valt en viss, för ett brott, stadgad strafflatitud, för att ovannämnda institut skall få komma till användning. Däremot kan man väl märka att som lägsta strafflatitud har man valt, att det måste vara fråga om brott, för vilket ej är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, då fråga är om straffprocessuella tvångsmedel, som kraftigt ingriper i den personliga integriteten, ex telefonavlyssning. För övrigt krävs att fängelse skall vara stadgat för brottet. I de fall då endast böter är stadgat för ett visst brott, får oftast ej straffprocessuella tvångsmedel komma till användning.

Jag har ej gått igenom de finska förarbetena. Men jag kan inte tro att man i Finland skulle ha motiverat fastställandet av en viss latitud utföriligare än i Sverige.

2. Straffskalornas rättsliga betydelse för preskriptionstidens längd

2.1 Preskription av brott då åtal ej väckts

BrB 35:1 (SFS 1962:).

Enligt denna bestämmelse må ej påföljd ådömas, om inte den misstänkte häktas eller erhållit del av åtalet för brottet inom

- två år, om svåraste straffet är mindre än ett års fängelse,
- fem år, om svåraste straffet är två år eller lägre,

10 Prop 1980/81:76, JuU:25, rskr 211

- tio år, om svåraste straffet är åtta år eller lägre,
- femton år, om svåraste straffet är fängelse på viss tid eller över åtta år,
- tjugofem år, om straffet är livstids fängelse.

Enligt finsk rätt motsvarar de första tre punkterna varandra. Är det svåraste straffet på viss tid eller över åtta år, är preskriptionstiden tjugo år. Åtalsrätten för ett brott, för vilket det stadgade svåraste straffet är frihetsstraff på livstid, preskriberas ej SL 8:1. Lag (16.2 -73/138).

2.2 Total preskription

BrB 35:6 (SFS 1971:364)¹¹.

Påföljd må i inget fall ådömas sedan dag då brottet begicks

1. fem år, om på brottet kan följa svårare straff än böter och tid för ådömande av påföljd för brottet bestäms enl 35:1 p 1,
2. femton år, om i annat fall än i 1 dags på brottet ej kan följa fängelse över två år,
3. trettio år i övriga fall.

Enligt finsk lagstiftning får straff ej ådömas för något brott, för vilket det stadgade svåraste straffet, är annat än frihetsstraff på livstid, sedan trettio år eller, om svåraste straffet är frihetsstraff till och med två år, skiljande från tjänsteutövning eller böter sedan femton år förflutit sedan den dag då brottet begicks. SL 8:6. Lag (16.2 -73/198).

2.3 Preskription av ej verkställt straff

BrB 30:8 (SFS 1971:964)¹².

I Sverige bortfaller ådömt fängelsestraff om ej domens verkställighet påbörjats innan tid som sägs nedan förflutit från det domen vann laga kraft:

- fem år, om straffet är under ett år,
- tio år, om fängelse på längre tid än ett år men icke över fyra år är ådömt,
- femton år, om fängelse på längre tid än fyra år men icke över åtta år är ådömt,

11 Prop 1971:114, JuU 26, rskr 295

12 a a

- tjugo år, om fängelse på viss tid över åtta år är ådömts,
- trettio år, om fängelse på livstid ådömts.

De finska reglerna angående preskription av fängelsestraff motsvarar de svenska i stort, förutom att enligt finsk rätt preskriberas aldrig fängelsestraff på livstid SL 8:9. Lag (16.2 -73/138).

2.4 Preskription av ådömda böter

BrB 35:7 (SFS 1979:190)¹³.

Ådömda böter bortfaller när fem år förflutit från det domen vann laga kraft, om ej dessförinnan ansökan om böternas förvandling delgivits den dömde.

Enligt finsk lagstiftning förfaller verkställigheten av ådömda böter när fem år förflutit från den dag lagakraftvunnen dom gavs. Förvandlingsstraff för böter bortfaller, om ej verkställigheten påbörjats inom tre år från den dag lagakraftvunnen dom gavs.

SL 8:9. Lag (16.2 -73/138).

2.5 Sammanfattning

När det gäller likheten mellan de finska och svenska preskriptionsreglerna är den mycket stor. Det enda som skiljer är att livstidsstraff aldrig preskriberas i Finland.

I förarbetena hittar man ingen motivation till de använda strafflatituderna. Genom prop 1971:114 har man höjt straffgränserna i 35:8 från två till fyra år, och från "fängelse på kortare tid än sex månader" till "fängelse ej över ett år". Preskriptionstiden för böter har höjts från tre till fem år genom samma proposition.

3. Straffskalornas rättsliga betydelse vid användning av summariska förfaranden

De svenska summariska förfarandena är strafföreläggande och föreläggande av ordningsbot, det finska kallas strafforderförfarandet.

13 Prop 1978/79:40, LU 1978/79:10, rskr 1978/79:159

3.1 Strafföreläggande och föreläggande av ordningsbot. RB 48:4
(SFS 1976:1137)¹⁴ RB 48:13 (SFS 1974:573)¹⁵

Strafföreläggande får utfärdas beträffande brott, vars stadgade svåraste straff är böter. Är det fråga om normerade böter eller brott, för vilket stadgas dagsböter eller fängelse i högst sex månader kan ej strafföreläggande utfärdas. Kan dagsböter följa på brottet, får man utfärda strafföreläggande endast när brottet ensamt eller jämte annat sådant brott som nämnts, finnes förskylla högst sextio dagsböter.

Föreläggande av ordning får utfärdas beträffande brott, för vilket ej kan stadgas annat straff än böter omedelbart i pengar och ej heller normerade böter och för vilket ordningsbot bestämts på sätt som föreskrives i 14 §.

3.2 Strafforder

Enligt 2 § i Lag om strafforder (27.2 -70/146) avses med förseelse, brott, som skall handläggas av allmän underrätt och för vilket i det straffstadgande, som skall tillämpas på fallet, icke med tanke på de föreliggande omständigheterna är stadgat annat eller strängare straff än böter eller fängelse i sex månader, samt överträdelse av polisordning, kommunal- eller annan ordningsstadga eller lagligen fastställt vitesförbud.

4. Straffskalornas rättsliga betydelse vid utnyttjande av rapport-
 eftergift och åtalsetergift

4.1 Åtalsetergift

RB 20:7 (SFS 1981:1285)¹⁶

Enligt den svenska lagen har åklagaren rätt att besluta att icke åtala, om det kan antagas, att i händelse av lagföring annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och den misstänktes lagföring ej finnes påkallad ur allmän synpunkt.

Enligt finsk rätt finns ingen speciell straffskala för att ha rätt att nedlägga åtal SP 17, 19 §§. Lag (16.2 -73/189). Däremot i Lag om unga för-

14 Prop 1975/76:148, JuU 1976/77:11, rskr 1976/77:90

15 Prop 1975:35, KU 21, rskr 160

16 Prop 1981/82:41, JuU, rskr 107

brytare framkommer att allmän åklagare har rätt att enligt prövning eftergiva åtal mot ung förbrytare för sådan gärning, som denne begått innan han fyllt aderton år och för vilket ej stadgas annat straff i allmän straffart än böter eller fängelse i högst tre månader eller för vilket straff är utsatt i strafflagens 11:4a (olovlig kårverksamhet m m) och 16:24 (nedsättande tal om regering m m).

4.2 Rapporteftergift

Polisinstruktion (SFS 1972:511, 1981:735)

Polisman kan underlåta att avge rapport eller att vidare befordra rapport till åklagare och i stället låta saken bero vid påpekande eller erinran till den felande, om han får kännedom av brott för vilket ej är stadgat svårare straff än böter och ej heller normerade böter och om brottet är med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet obetydligt.

I Finland kan polisman avstå ifrån att avgiva rapport om brottet till förman, ifall han erhållit rapport om brottet, avstå ifrån att vidtaga åtgärder för den skyldiges befordran till åtal, om det framgår, att gärningen med beaktande av omständigheterna beror på ursäktlig ouppmärksamhet, tanklöshet eller okunnighet och att allmänt intresse icke fordrar polisens åtgärder i saken, i de fall då brottet är obetydligt, och då enskild rätt genom gärningen blivit kränkt, men målsäganden icke gör anspråk med anledning därav. Av paragrafen framgår ingen speciell straffskala, men man kan anta att om för brottet är stadgat svårare straff än böter, kan ej rapporteftergift komma ifråga. Lag (18.2 -66/84).

5. Straffskalornas rättsliga betydelse vid ansvar för medverkan svensk specialstraffrätt

I fall fängelse ingår i ett specialstraffrättsligt stadgande, tillämpas oftast brottsbalkens medverkansregler analogt, om inte särskilda omständigheter -t ex avfattningen av brottsbeskrivningen eller motsatsslut från andra stadganden i samma författning undantagsvis föranleder annat. Om på brottet ej kan följa strängare straff än böter omedelbart i pengar, tillämpas brottsbalkens medverkansregler endast undantagsvis analogt. I de fall lägsta straffet är dagsböter är läget mera oklart.

Machnov anser, att som motivering till varför medverkan ej alltid är straff-

bar i specialstraffrätt kan anföras att annan medverkan än gärningsmannaskap vid bagatellbrott framstår som föga samhällsfarlig, att den inte är straffvärd. Processekonomiska aspekter gör det fördelaktigt att utredningen blott behöver inriktas på en enda person.

Särskilt i specialstraffrätten förekommer att en brottsbeskrivning har sådan utformning att medverkan för annan person än gärningsmannen är nödvändig för brottets genomförande. Straffbar försäljning t ex förutsätter att det finns köpare. I straffrätten benämns denna situation, concursus necessarius. I specialstraffrätten gäller som huvudregel att den nödvändigt medverkande är strafffri, om han inte gör mer än just det nödvändiga¹⁷.

Ex på straffbar medverkan

USL 8 § 2 Hava flera medverkat till annan i denna lag straffbelagd gärning än varusmuggling som är ringa (böter högst 500 kr) gäller bestämmelserna i 23 kap BrB.

NSL 5 § Har flera medverkat till brott enligt denna lag och avser brottet tillverkning, saluhållning eller överlåtelse gäller bestämmelserna i 23 kap BrB.

6. Straffskalornas rättsliga betydelse vid användbarheten av villkorlig dom och skyddstillsyn

Enligt BrB 27:1 må villkorlig dom meddelas för brott varå fängelse kan följa, där det ej med hänsyn till den tilltalades karaktär och personliga förhållanden i övrigt finns grundad anledning att antaga att övervakning eller annan mera ingripande åtgärd ej fordras för att avhålla honom från vidare brottslighet.

Den tilltalade må dömas till skyddstillsyn för brott varå fängelse kan följa, om det anses erforderligt att den tilltalade ställs under övervakning och mera ingripande påföljd än skyddstillsyn ej finns påkallad. Är däremot fängelse i ett år eller däröver stadgat som lindrigaste straff, må tilltalad dömas till skyddstillsyn endast om särskilda skäl föreligger. BrB 28:1 (SFS 1981:29)¹⁸.

17 Machnov: Specialstraffrätt s 83 f

18 Prop 1979/80:1, SOU 1980/81:15, rskr 130

Planer finns på att införa institut villkorligt straff igen i svensk rätt¹⁹.

6.1 Villkorligt straff enligt finsk rätt

I finsk straffrätt existerar inte instituten villkorlig dom och skyddstillsyn, däremot ett institut kallat villkorligt straff, som tidigare också fanns i svensk rätt. För ett eller flera brott ådömt fängelsestraff i högst två år eller bötesstraff, kan förklaras villkorligt, såsom i lagen stadgas; verkställigheten av straffet i allmän straffart skall anstå med viss av domstolen bestämd prøvotid, ej under två och ej över fem år från det domen vunnit laga kraft, och att av den dömdes vandel under tiden skall bero, huruvida straffet sättes i verkställighet. Lag om villkorligt straff (13:2 -76/135).

7. Straffskalornas rättsliga betydelse enligt den lag som gällde 1864 i Sverige

7.1 Processuella regler

7.1.1 Domförhet

Enligt 1734 års lag RB 1:1 är: "Underrätt å landet Häradsrätt. Der dömer Häradshöfding med tolf bönder...". "Underrätt i stad är Rådstufvurätt. Der ega stadens Borgmästare och Rådmän döma". RB 1:4 Å Häradsting, så och vid laga syn i jordatwist, må ej dömas, der ej sju i Nämnden äro. Rådstufvurätt ware domför, der tre i Rätten sitta. I Hofrätt må fem ledamöter utgöra domfört antal, så ock fyra, der tre af dem om slutet ense äro RB 23:1 (se 1.1: likheten med gällande rätt i Finland).

I promulgationsförordningen 1864 framkommer att RB 25:5 p 2 fick följande ändrade lydelse. Är någon tilltalad för brott, som i lagen med dödsstraff belagdt är, eller är någon dömd till straffarbete på lifstid eller till förlust av medborgerligt förtroende för alltid, då skall domen underställas Hofrättens pröfning.

7.1.2 Häktning

Enligt Promulgationsförordningens 19 § kan häktning ske i följande fall.

5. Den, som misstänkes hafva begått brott, varå dödsstraff eller straffarbete, dock ej under två år, efter lag följa kan, skall i häkte tagas.
6. Misstänkes någon hafva begått brott, som ringare än i 5 p sägs, men hvarå dock straffarbete efterlag följa kan; den må ock i häkte tagas. Hafver han embete eller tjenst, eller fast egendom, eller eljest stadig hemvist eller yrke, ock kan det ej skäligen befaras, att han avviker, eller att han, genom udnanröjande av bevis eller egendom, sakens tillbörliga utredning hindrar; då skall han på fri fot lämnas.
7. Okänd person, som undandrager sig att uppgifva sitt namn eller sin hemort eller emot hvilken skäligen anledning förekommer att hans uppgift derom är osann, må, till dess tillförlitlig upplysning i sagda hänseende vinnes, i häkte tagas, ändå att brott, hvarför han misstänkes, endast med fängelse eller böter belagdt är.

7.1.3 Gripande

Enligt ovannämnda lag och paragraf p 10 må envar gripas, som begått brott, och på bar gärning eller flyende fot, om brottet är sådant som i 5, 6, 7 pp sägs.

7.1.4 Kroppsvisitation, husrannsakan m m

Då det gäller kvarstad, kroppsvisitation och husrannsakan finns inga speciella straffskalor. Dessutom motsvarar dessa stadgandens innebörd inte dagens. Kroppsvisitation heter kroppsrannsakan, som skall vidtagas vid dödsfall för att t ex undersöka orsaken till detta m m.

7.2 Preskriptionstidernas längd

I SL 5 kap 14, 15, 18 §§ upptas preskriptionsbestämmelserna straff ware förfallet för brott, som ej blifvit åtaladt:

- inom två år, om det ej i lagen med svårare straff, än fängelse belagdt är; eller
- inom fem år, om det ej i lagen med svårare straff, än straffarbete i två år, belagdt är.

Är någon, genom laga kraft egende dom, fälld till straff, som ej svårare är än straffarbete i två år, och verkställes ej domen inom tio år sedan domen gafs; ware det ådömda straffet förfallet.

För brott, som af embetsman begås i embetet, ware straffet förfallet, om åtal ej blifwit anstältdt inom två år, der brottet i lagen med endast bötesstraff belagdt är, eller inom fem år, der brottet af den beskaffenhet som i 25 kap 17 § föremäles (vårdslöshet, försummelse, oförstånd m m i embetet). I övrigt gälle i avseende å brott af embetsman ej wiss tid för åtal, ej heller, der annat straff än böter ådömt blifwit, wiss tid för domsverkställande.

7.3 Sammanfattning

De stadganden som ovan nämns har mycket stor likhet med gällande rätt idag. Vad gäller häktning motsvarar åtminstone straffskalorna varandra, nästan helt. Preskriptionstiderna har heller ej knappt ändrats till idag.

8. Sammanfattning

Vad gäller hela kapitlet i övrigt kan man säga att man i inga förarbeten motiverat varför man valt en viss straffskala, fastän valet av straffskala är viktigt p g a att ett processuellt tvångsmedelstillslämpande eller icke tillslämpande helt beror på om brottet faller inom en viss straffram (se även sammanfattning V 1.9).

VI SLUTKOMMENTAR

Som jag i inledningen påpekar, vill jag med denna uppsats endast göra en sammanställning av det material som finns i detta ämne. Jag har inte presenterat några som helst lösningar på problem eller frågeställningar. Som självklart framgår dock att systemet med straffskalor har kommit för att stanna. Dessutom kan man märka att man i de senaste årens förslag (ex finska straffrättskommittén) förespråkat snävare straffskalor, införande av typstraffskalor o s v. Alltså, man närmar sig igen de första förslagen till latitudsystem.

Jag vill slutligen tacka tf prof Nils Jareborg för all den hjälp, men även kritik, som jag fått.

FÖRKORTNINGAR

a a	anförda arbeten
BrB	Brottsbalken
f ff	följande sida resp sidor
KPr	Kunglig proposition
prop	proposition
RB	Rättegångsbalken
SFS	Svensk författningssamling
SL	Strafflagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SRK	Straffrättskommittén

LITTERATURFÖRTECKNING

- Agge, Ivar: Straffrättens allmänna del I-II, Stockholm 1959
- Anners, Erik: Europas rättshistoria del 2, Stockholm
- Annerstedt, L: Om straffmätning, Uppsala 1869
- Antell, Herman: Sveriges rikets strafflagar, Lund 1892
- Assarsson, Pehr: Svensk straffrätt, Lund 1879
- Carlén, Richard: Kommentar öfver strafflagen, Stockholm 1866
- Granfelt, O. HJ: Grundkurs i allmän straffrätt, Helsingfors 1941
- Hagströmer, Johan: Om frihetsstraffen, Uppsala 1875
- Hagströmer, Johan: Granskning av finska strafflagen
- Hagströmer, Johan: Svensk straffrätt, Uppsala 1901-1905
- Humbla, Philibert: Om obestämda strafflagar, Lund 1850
- Machnov: Specialstraffrätt, Stockholm 1977
- Strahl, Ivar: Om påföljder för brott, Stockholm 1959
- Thyrén, J.W.C: Principerna för en strafflagsreform I, Lund 1910
- Thyrén, J.W.C: Principerna för en strafflagsreform II-III, Lund 1912
- Thyrén, J.W.C: Förberedande utkast till strafflag I-II, Lund 1917
- Thyrén, J.W.C: Förberedande utkast till strafflag I-XIII, Lund 1916
- Thyrén, J.W.C: Små skrifter
- Serlachius, Allan: Förslag till ny strafflag, Helsingfors 1921
- Olin: Festskrift tillägnad 1734 års lag II-III, Stockholm 1934
- Festskrift tillägnad Wilhelm Lundstedt: Kring frihetsstraffens uppkomst, Sthlm
- Förslag till allmän criminallag, II:a uppl., Stockholm 1839
- Utlåtande i anledning av anmärkningar vid förslaget till allmän criminal-
lag, II:a uppl., Stockholm 1840
- Förslag till straffbalk, II:a uppl., Stockholm 1848
- Underdåniga förslag till strafflag för Storfurstendömet Finland, Helsing-
fors 1875
- Underdåniga utlåtanden över förslagen till strafflag för Storfurstendömet
Finland, Helsingfors 1880

SOU 1923:9

SOU 1938:43

SOU 1938:44

SOU 1940:20

SOU 1941:7

SOU 1953:14

SOU 1953:17

SOU 1953:26

SOU 1956:55

SOU 1981:90

JFFT 1982 s 244-266

JFFT 1921 Förslag till ny strafflag

Straffrättskommitténs betänkande 1976:72, Helsingfors 1978

BRÅ-rapport 1980:2, Stockholm 1980

Justitieministeriets lagstiftningsavdelnings publikation 2/1977, Helsingfors 1977